

КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА
Філософський факультет
Кафедра етики, естетики та культурології

Кваліфікаційна робота за спеціальністю 034 культурологія
на здобуття освітнього ступеня магістра культурології

**УКРАЇНСЬКА НАЦІОНАЛЬНА ІДЕНТИЧНІСТЬ
В КОНТЕКСТІ СЬОГОДЕННЯ**

Крошка Віталій Вікторович
спеціальність 034 «культурологія»
ОНП «Культурологія»

Науковий керівник
К.ф.н. Алексієнко Олена Олександрівна

ПЛАН

ВСТУП

РОЗДІЛ 1. ІДЕНТИЧНІСТЬ ЯК ОБ'ЄКТ СОЦІОКУЛЬТУРНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

- 1.1. Ідентичність: поняття, структура та види.....8
- 1.2. Національна ідентичність в контексті соціокультурних трансформацій.....30

РОЗДІЛ 2. ВИКЛИКИ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ ТА ПОСТГЛОБАЛІЗАЦІЇ У СТАНОВЛЕННІ УКРАЇНСЬКОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ

- 2.1. Глобалізація і проблеми національної ідентифікації.....40
- 2.2. Постглобалізація як реконструкція національної ідентичності.....50

РОЗДІЛ 3. УКРАЇНСЬКА НАЦІОНАЛЬНА ІДЕНТИЧНІСТЬ: ВИПРОБОВУВАННЯ МАСОВОЮ МІГРАЦІЄЮ

- 3.1. Проблеми ідентичності: глобальні перетворення та маргіналізація.....54
- 3.2. Міграція та збереження національної ідентичності.....62

ВИСНОВКИ.....74

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....77

ВСТУП

Актуальність теми дослідження обумовлена тим, що друга половина ХХ початок ХХІ ст. характеризується інтенсифікацією глобалізаційних процесів, розвитком інформаційних технологій, техніки, що зумовило трансформацію міжособистісних стосунків, (які стали опосередкованими соціальними мережами, різноманітними груповими чатами тощо); економічних і культурних відносин, які набули глобального характеру існування, шляхом утворення наддержавних організацій, які розвиваються у формі блоків і союзів (ЄС, НАТО, ВБ, ООН) та ін. Ці зміни створили принципово нові умови для формування різного роду колективних ідентичностей, а особливо національної ідентичності, яка сьогодні має не лише етнічне підґрунтя, а й спирається на провідні ідеї сучасної демократії.

Глобалізація та ідентичність, як визначає відомий теоретик інформаційного суспільства М.Кастельс, постають двома символами сучасності, тими силами, які структурують новий глобалізований світ. З настанням нового етапу глобалізації – постглобалізації відбувається поворот, що стверджує спротив масовій уніфікації, шляхом утворення різного роду ідентичностей. У час прискорених змін, які обумовлені зростаючою соціальною мобільністю населення, небувалий техніко-технологічний поступ, глобальні потоки інформації, до яких пересічна людина виявилась неготовою, перш за все, психологічно, роблять проблемою самоідентифікації універсальною. Оскільки саме ідентичність виступає визначальною умовою безпечного буття як окремо взятою особистості, так і суспільства в цілому.

Актуальність розгляду ідентичності та ідентифікації зумовлена тотальним переосмисленням цінностей, адже на зламі тисячоліть старі традиційні форми укладу життя змінюються на нові цінності і за таких умов усвідомлення надособистісних смислів і цінностей буття отримує особливого значення.

Всі зазначені фактори по особливому ставлять у центр питання національної ідентичності, оскільки тривалий час глобалізація розхитувала її

традиційні основи. Ніколи в історії людства в цілому і в розвитку конкретної нації ця проблема не була такої доленосною як сьогодні. Адже формування національної ідентичності постає умовою національного виживання. Особливим чином це стосується української нації, оскільки нині українці виборюють, у прямому сенсі цього слова, право на власне існування у жорстокому протистоянні з РФ, яка цинічно і підступно впродовж багатьох століть крапа українську історію та культуру, приписуючи собі історичних осіб, діячів культури, мистецтв, науки. Імперська Росія, советський союз, а згодом і їх наступниця РФ застосовувала жорстокі репресії та забороняла українську мову та культуру, що продовжуються й до нині, зокрема на захоплених територіях окупанти перше, що роблять це палять українські книжки. Ці заходи спрямовані на придушення української ідентичності та знищення культурного самовизначення українського народу. Боротьба за збереження та розвиток української мови та культури продовжується, а український народ продовжує виявляти свою силу та стійкість у відстоюванні своїх прав та ідентичності.

Ступінь наукової розробки теми. Національна ідентичність постає предметом ґрунтовного аналізу як західних, так і вітчизняних дослідників, які аналізують дану проблему з різноманітних методологічних позицій. Серед західних дослідників, які приділяли особливу увагу дослідженню національної ідентичності в контексті глобальних перетворень, варто виділити, перш за все, Б.Андерсона, З.Баумана, У.Бека, Ю.Габермаса, С.Гантінгтона, Е.Гелнера, Е.Гідденса, І.Гофмана, М.Гроха, М.Кастельса, Р.Робертсона, Е.Сміта, Е.Тоффлера, Ф.Фукуями та ін. Найбільш розроблені концепції національної ідентичності були розроблені такими дослідниками як: С.Гантінгтон, Е.Гелнер, Е.Гідденс, Ю. Габермас, Е.Сміт та ін. Серед вітчизняних науковців, які приділяють значну увагу питанням національної ідентичності та її трансформації в контексті глобальних перетворень та локальних викликів містяться в працях: В.Андрущенко, Є.Андроса, І.Бойченка, Г.Волинки, В.Воронкової, Л.Губерського, О.Забужко, М.Козловця, С.Кримського, В.Кременя, М.Поповича, А.Толстоухова, Т.Ящук та ін. Науковий доробок зазначених

авторів є методологічною основою для дослідження феномену національної ідентичності, просто в контексті сьогодення, коли українська ідентичність формується в контексті глобальних перетворень та її інтеграції до Європейського Союзу, так і безпекового союзу з НАТО, з одного боку, а з іншого це протистояння з РФ, яка століттями утримувала українську націю у колі свого впливу та нівелювала її ідентичність, а також всередині країни, коли відбувається усвідомлення громадянами України своєї як національної, мовної та культурної ідентичності. Ці процеси тривають, а тому потребують аналізу та подальшого узагальнення.

Об'єктом дослідження постає українська національна ідентичність як соціокультурний феномен.

Предметом дослідження є українська національна ідентичність в контексті сучасних як глобальних, так і локальних соціальних трансформацій.

Метою дослідження є аналіз сучасних процесів трансформації української національної ідентичності в контексті глобальних перетворень.

Реалізація означеної мети передбачає вирішення таких дослідницьких завдань:

- розкрити зміст поняття «ідентичність», його структуру, різновиди та особливості формування на сучасному етапі розвитку соціальних відносин;
- визначити сутність та місце національної ідентичності серед інших колективних ідентичностей;
- здійснити аналіз основних проблем та суперечностей у розвитку національної ідентичності в умовах мультикультурного суспільства;
- розкрити смисл української національної ідентичності в умовах глобальних викликів та локальних загроз.

Новизна роботи полягає в тому, що звернення до теоретичних надбань дослідження феномена національної ідентичності в контексті глобальних перетворень, потребує більш детального погляду на особливості формування української національної ідентичності в контексті як глобальних викликів, так і локальних загроз. Їх важко описати, адже вони є динамічними, де на наших очах

відбувається формування нової модерної української ідентичності. Виходячи з цього, це дозволило визначити ідентичність як складний і багатовимірний феномен, зміст якого полягає в єдності соціальних, економічних, політичних, культурних, етнічних, психологічних, релігійних та інших аспектів. Ідентичність це одночасно прояв таких вимірів як: тотожність/відмінність, раціональне/ірраціональне, профане/сакральне, що акумулюється у свідомості та поведінці людей, визначаючи приналежність особистості до відповідної нації. Тобто формується так звана колективна ідентичність, формами якої можуть бути – родова, регіональна, етнічна, національна, релігійна, цивілізаційна тощо. Проте особливої уваги потребує аналіз національної ідентичності, яку можна визначити як індивідуальну й колективну належність до відповідної національної спільноти, ототожнення з її символами, цінностями, культурою, історією, територією, державними та правовими інститутами, політичними та економічними інтересами.

Методи дослідження. Багатомірність феномену ідентичності, мінливість сучасних умов її формування зумовили методологічний плюралізм, застосування різноманітних методів. У дослідженні активно використовувались загальнонаукові *методи: узагальнення, аналізу та синтезу*, що сприяло визначенню змісту понять «ідентичність», «національна ідентичність», «глобалізація», «постглобалізація». Серед філософських методів особливого значення набуває *діалектичний метод*, який дав змогу розкрити суперечливий характер і форми прояву ідентичності. *Метод історизму* сприяв дослідженню розвитку феноменів ідентичності та глобалізму, і з'ясувати сутність національної ідентичності в конкретно-історичній формі інституціонального буття соціуму. Крім зазначених були використані – *системний метод, структурно-функціональний аналіз, порівняльний метод, феноменологічний метод*, за допомогою якого була розкрита сутність національної ідентичності як складного соціокультурного феномену, а ідентифікації – як динамічного процесу; *метод бінарної опозиції «ми» – «вони»*, що дало можливість визначити визначальну

роль етностереотипів у формуванні національної ідентичності; *синергетичний підхід та ін.*

Структура кваліфікаційної роботи. Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків та списку використаних джерел.

РОЗДІЛ 1. ІДЕНТИЧНІСТЬ ЯК ПРЕДМЕТ СОЦІАЛЬНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

1.1. Ідентичність: поняття, структура та види

Проблема ідентичності у західній філософській традиції має своє коріння ще з початку XX століття, проте її історичні коріння можна відслідкувати ще глибше. Погляди на цю проблему визначалися практикою соціальної ідентифікації, що була характерною для конкретних соціокультурних умов формування філософської думки в певний період історії.

Таким чином, історико-філософський аналіз ідентичності практично є дослідженням розуміння суті цієї проблеми в тій чи іншій історичній епосі, до якої належить та чи інша філософська концепція. Розуміння ідентичності в цьому контексті відображає процес адаптації суб'єкта самоусвідомлення до певного соціокультурного контексту.

Отже, ідентичність в розумінні соціального явища тісно пов'язана з соціокультурним простором, де вона формується та розвивається, а її аналіз в філософському контексті передбачає врахування історичних умов та особливостей того чи іншого періоду.

У сучасній науковій літературі представлені різноманітні підходи до розуміння ідентичності. Зокрема виокремлюють такі підходи як: логічний (а саме в неklasичній логіці), філософський та в соціогуманітарних науках.

Розглянемо детально кожен із підходів. У логіці термін «ідентичність» використовується в контексті відношення імені й об'єкта, зокрема за принципами однозначності, предметності та взаємозамінюваності. Ідентичність у цьому контексті пов'язана не тільки з поняттям тотожності, а й абстракції нерозрізнення. У філософії ідентичність є багатоаспектною проблемою і розглядається за допомогою різних понять, категорій та термінів. Вона тісно пов'язана з поняттям тотожності: будь-яке суще тотожне собі, а отже, воно тотожне і будь-якому іншому сущому. У соціогуманітарних науках, таких як соціологія, антропологія та психологія, розуміння ідентичності також

відрізняється. Вони розглядають ідентичність як складний феномен, що включає соціальні, культурні та психологічні аспекти. У цих дисциплінах простежується тенденція до універсалізації поняття ідентичності та подолання міждисциплінарних бар'єрів і відзначається з 80-х років ХХ століття, зокрема в постструктуралістсько-постмодерністській перспективі.

Отже, різні підходи до розуміння ідентичності відображають багатогранність цього поняття та його складність у різних контекстах і дисциплінах.

Значний внесок у розуміння поняття ідентичності та її ролі у формуванні особистості здійснив Ерік Еріксон. Він почав досліджувати ідентичність як особливий соціально-культурний феномен, використовуючи психоаналітичний, філософський та соціологічний підходи. Еріксон розглядав ідентичність як процес організації життєвого досвіду в індивідуальному «Я», який включав у себе динаміку протягом усього життя людини.

Його теорія включала концепцію восьми стадій психосоціального розвитку, кожна з яких пов'язана з певними викликами та завданнями, що повинні бути вирішені для досягнення психологічного здоров'я та формування стійкої ідентичності. Еріксон наголошував на тому, що ідентичність розвивається в результаті взаємодії індивіда з його соціальним середовищем, культурою та історією.

Такий підхід відкрив нові можливості для розуміння ідентичності як складного процесу, що не обмежується тільки психологічними чи соціологічними аспектами, а охоплює ширший спектр факторів, що впливають на формування особистості. В результаті цей підхід став важливим кроком у напрямку міждисциплінарного розуміння ідентичності.

Еріксон розглядав ідентичність як постійну внутрішню рівність із собою в безперервності самопереживань індивіда. Він вважав, що потреба людини у визнанні та належності до чогось є принципово важливою. Становлення і розвиток ідентичності дозволяє людині самовизначитись, забезпечити свою

цілісність та індивідуальність, а також забезпечує соціально прийнятні форми персональної реалізації потреб особистості.

Ідентичність, на думку Еріксона, дозволяє індивіду співвідносити свої здібності з соціальними можливостями, які представлені у суспільстві. Таким чином, ідентичність стає особистісним надбанням, який відображає внутрішню солідарність людини з соціальними, груповими ідеалами і стандартами. Таке розуміння ідентичності Еріксоном підкреслює важливість соціального визнання та приналежності до спільноти для формування особистості та задоволення особистих потреб.

Отже, Еріксон визначав ідентичність як складне особистісне утворення, яке має багаторівневу структуру, пов'язану з трьома основними рівнями людської сутності: індивідуальним, особистісним і соціальним. У зв'язку з цим він ввів в науковий обіг поняття «єго-ідентичність» та «криза ідентичності» і виділив три основні напрями розгляду концепту ідентичності: відчуття ідентичності, процес формування ідентичності та ідентичність як результат цього процесу.

У зв'язку з цим Еріксон наголошував на тому, що ідентичність може бути індивідуальною, особистісною та соціальною, і що важливо враховувати як позитивні, так і негативні аспекти ідентичності. На його думку, людина сприймає себе як цілісність і розглядає свої дії і рішення як внутрішньо зумовлені, а не випадкові або нав'язані.

Отже, Еріксон поглибив розуміння ідентичності, розглядаючи її як складний процес, що включає в себе внутрішній, особистісний та соціальний аспекти, а також визначав, що ідентичність виконує як позитивні, так і негативні функції [47, с. 54-60].

У своєму підході до розуміння ідентичності Е. Еріксон вказував на те, що індивідуальна та колективна ідентичність сприймаються як дві сторони одного і того ж процесу. На відміну від традиційного уявлення про якісну відмінність між ними, Еріксон стверджує, що вони можуть бути сприйняті як дещо близьке, а можливо, навіть одне й те саме.

У випадку індивідуальної ідентичності, за Еріксоном, акцентується увага на унікальних характеристиках конкретних індивідів, на їхній унікальності та індивідуальних рисах. Проте, колективна ідентичність, навпаки, ставить у центр уваги спільні характеристики та риси, які об'єднують індивідів у певні групи, спільноти або культурні колективи.

Отже, Еріксон вказує на те, що індивідуальна та колективна ідентичності можуть бути розглянуті як взаємопов'язані аспекти одного процесу формування ідентичності, де акцент робиться на унікальності та спільності одночасно. Ця різниця між індивідуальною та колективною ідентичностями є відносною, оскільки ці два аспекти ідентичності взаємопов'язані і не існують незалежно один від одного. Обидві форми ідентичності мають соціальне походження і взаємодіють у соціальному контексті.

На думку дослідника, ідентифікація є необхідною передумовою соціального життя, а отже, індивіди формують свою ідентичність у взаємодії з оточуючим соціальним середовищем та іншими людьми. У той же час, стабільність ідентифікації дозволяє людині досягати гармонії між усвідомленням себе та уявленнями інших, між соціальними та індивідуальними аспектами своєї особистості. Проте ідентифікація є динамічним процесом, оскільки у процесі розвитку людей їх ідентичність постійно «випробовується» реальністю змінюваного світу. Ця динаміка може призвести до кризи ідентичності, яка Е. Еріксоном, виникає тоді, коли особистість знаходиться у стані нестабільності та невизначеності щодо своєї ідентичності. Такі кризи можуть виникати у важливих періодах життя, наприклад, у період дорослішання, коли людина переосмислює свої цінності, переконання та життєві цілі.

Криза ідентичності, яка виникає як у розвитку індивіда, так і у суспільній групі, проявляється через фрустрацію, депресію, агресивність та внутрішній конфлікт. Проте важливо відзначити, що криза є не лише негативним явищем, але й етапом на шляху саморозвитку особистості або спільноти до набуття нової, більш зрілої ідентичності. Тому Е. Еріксон підкреслює, що криза

ідентичності пов'язана з кризою суспільного розвитку, коли розпадаються ідеали та цінності, що лежать в основі попередньої культури [48, с 20].

Парадоксальність кризи полягає в тому, що в певних умовах вона може бути джерелом позитивних змін. У зв'язку з цим Е. Фромм зазначає, що розпад традиційних спільнот і атомізація соціуму можуть змусити людину обміняти свободу на відчуття безпеки та належності до групи. Ідентичність стає основою для пошуку соціального статусу та одним із механізмів «втечі від свободи» [37, с. 56].

У контексті символічного інтеракціонізму і соціальної феноменології, ідентичність розглядається як соціальне утворення. У працях Дж. Міда і Ч. Кулі не використовується термін «ідентичність», натомість вживається термін «самість» як феномен, що схожий за змістом з ідентичністю. На думку дослідників, ідентичність (самість) є соціальним конструктом, який формується через взаємодію з Іншими. Індивід у процесі взаємодії переймає роль Іншого і сприймає себе через призму сприйняття інших, що демонструє комунікативний характер ідентичності [46, с. 316 – 330].

У методологічному плані трактування ідентичності як соціалізованої частини «Я» і її співвіднесення з самістю (Self) розглядається у роботах Уільяма Джеймса Він розрізняв метафізичну цілісність особистості (душа) від функціональної тотожності («Я»). Його концепція «Я» відображала індивідуальний аспект особистості, який взаємодіє з оточуючим середовищем та іншими людьми.

А Чарльз Кулі ввів поняття «дзеркального (відображеного) Я», яке показує, як індивід розуміє себе через взаємодію з Іншими. Це допомагає розуміти комунікативний характер ідентичності, де особистісне уявлення про себе формується через сприйняття інших.

Представники символічного інтеракціонізму, такі як Джордж Херберт Мід і Гарольд Гарфінкель, розглядали різні типи ідентичності (соціальну, особисту, Я-ідентичність) як окремі категорії. Вони досліджували способи

конструювання ідентичності та виявляли залежність ідентифікації від соціального контексту, часу та системи соціальних інститутів [54, с. 385 – 386].

Ідеї інтеракціоністів, зокрема Ірвінга Гофмана, який є засновником інтерпретаційної соціології, розвивали тему соціальної взаємодії та соціальної ідентичності через призму суб'єктивної інтерпретації. Вони розглядали ідентичність як результат конструювання соціальної реальності.

Пітер Бергер, дотримуючись цієї позиції, стверджував, що ідентичність формується через соціальні процеси і підтримується або навіть переформовується соціальними відносинами [56, с.84].

В контексті поглядів Роберта Мертон ідентичність індивіда формується внаслідок його взаємодії з колективом або соціальною групою, яка для нього має значення. Це означає, що ідентичність розглядається як характеристика індивіда з урахуванням його приналежності до різних соціальних спільнот і груп.

У сучасній соціальній теорії стверджується, що кожна людина може мати не одну, а декілька ідентичностей, які визначаються її ролями в різних соціальних контекстах. Ця концепція відома як теорія ролей. Людина виступає носієм різних ідентичностей, залежно від ситуації, соціального оточення та її взаємодії з навколишнім світом. З іншого боку, Роберт Мертон підкреслював, що ідентичність індивіда формується через його співвіднесення зі значущим для нього колективом [62, с. 428 – 462].

Отже, у сучасній соціальній теорії ідентичність розглядається як характеристика індивіда з точки зору його належності до соціальної спільноти чи групи. Це означає, що кожна людина може мати кілька ідентичностей, які визначаються її ролями в різних соціальних контекстах.

У контексті когнітивної психології, а саме у працях Г. Брейкуелла, Х. Теджфела, Дж. Тернера та інших дослідників, термін «ідентичність» набуває специфічного значення. Вони визначають ідентичність як когнітивну систему, яка регулює поведінку та має дві підсистеми: лінгвістичну та соціальну [7].

Лінгвістична підсистема описує самовизначення людини за допомогою мовних концептів, що включають фізичні, інтелектуальні та моральні аспекти. Соціальна підсистема, з свого боку, визначається належністю особи до певних соціальних категорій, таких як раса, стать, національність тощо.

Когнітивна психологія також акцентує на темпоральному аспекті у формуванні ідентичності, що вказує на постійну мінливість цього психологічного конструкту. Вона узгоджує ідеї фрейдистського напрямку і символічного інтеракціонізму, додавши аспект часу до розуміння процесу формування ідентичності.

Нового поштовху у розуміння поняття «ідентичність» внесли праці Х. Гротевана, виокремивши в структурі ідентичності два компоненти: «вроджену» і «набуту» [11, с. 12 – 13]. Він відзначив, що відчуття ідентичності охоплює як сфери, де індивід може здійснити свій вибір, так і сфери, де цей вибір неможливий, наприклад, стосовно статевої, расової, етнічної належності. Хоча щодо статевої ідентичності, то на сучасному етапі розвитку суспільств вона також може розглядатись як набута. А також приклад М.Джексона, який за допомогою сучасних фармакологічних засобів, пластичної хірургії досяг зміни й расової ідентичності.

У соціогуманітарному знанні проблематика ідентичності визначалась переважно статусно-рольовими концепціями особистості та соціалізації. Проте, подальший розвиток цієї проблеми був пов'язаний з посиленням уваги до екзистенціальної проблематики, ціннісно-символічних та текстово-сміслових аспектів ідентичності. За цим підходом, акцентується увага на незбігу просторово-часових і ціннісно-сміслових градацій соціокультурного буття.

Значною мірою вживання терміну «ідентичність» у соціальних науках, таких як культурна антропологія, соціологія та соціальна психологія, тривалий час відбувалося паралельно з філософією, майже не переплітаючись з нею.

Серед сучасних теорій ідентичності у філософії і культурології можна відзначити напрацювання К. Поппера, Ю. Габермаса, В. Хесле, А. Гідденса, М.Серто.

У філософії К. Поппера метафізичною програмою стали три проблеми: космологія, знання і самість. Він розглядав самість як свідомість, яка сама себе пізнає, оцінює, коректує та творить нові смисли. За словами філософа, самість має біологічний смисл і служить цілям адаптації, подолання труднощів, знаходження адекватних рішень та вибору неординарних способів дії. «Людина не народжується з самістю; вона набуває її, розвиваючи вроджену диспозицію до засвоєння мови. Тільки мова дозволяє людині дивитися на себе як на об'єкт, оцінювати і рефлексувати. У філогенезі і онтогенезі самість розвивається паралельно з засвоєнням мови і вмінням оперувати ідеальними об'єктами. Головною якістю самості є активність – діюча, страждаюча, програмуюча майбутнє [63, с. 45 – 57].

Юрген Габермас, німецький філософ, пропонує використовувати термін «Я-ідентичність» для опису сукупності особистісної та соціальної ідентичностей. Він підкреслює постійну взаємодію і взаємовплив особистісної та соціальної сфер, де приватна сфера (система логічних діалогів) артикулює громадську (публічну) думку. Згідно з Габермасом, приватна сфера є дійсною та автентичною, тоді як громадська сфера може бути хибною, утворюючи ілюзорні уявлення про себе.

У структурі ідентичності Габермас виділяє соціальну ідентичність (горизонтальний вимір) – здатність виконувати різні рольові системи, і особистісну ідентичність (вертикальний вимір) – зв'язаність з історією життя. «Балансуюча Я-ідентичність» реалізується через встановлення балансу між цими двома вимірами за допомогою техніки взаємодії, в якій ключову роль відіграє мова. «Людина, засвоюючи різні техніки і зберігаючи свою ідентичність, прагне відповідати соціальним нормам. Габермас підкреслює, що розуміння самої себе людиною залежить не тільки від того, як вона себе описує, але й від тих зразків, якими вона слідує, і самототожність Я визначається як тим, як люди себе бачать, так і якими вони хотіли б себе бачити» [57, с. 437].

Отже, сучасні виклики, пов'язані з ідентичністю, виникають внаслідок розвитку модерної культури. Процес модернізації охоплює не лише засоби

спілкування, економіку та управління, але і життєвий світ загалом. Цей процес призводить до фрагментації життєвого світу, залишаючи людині лише можливість самоврядування.

В. Хесле продовжує філософську традицію в осмисленні ідентичності, виділяючи головне, а саме збереження об'єкта у часі. Він розглядає структурні компоненти ідентичності, які включають тіло, пам'ять, рефлексію та синтетичну єдність апперцепції, яка означає здатність усвідомлювати будь-яке чітке існування як «своє». Треба зауважити, що жоден з цих компонентів не є самодостатнім для виявлення сутності ідентичності, лише в їх єдності вони забезпечують цілісність ідентичності. Важливою характеристикою ідентичності є час. Спостереження за власним «Я» не може бути зведеним до спостереження за іншим суб'єктом, оскільки ментальні стани не локалізуються у просторі, але час є їх істотною характеристикою.

В. Хесле вказує, що якщо «реальна ідентичність фізичного предмета передбачає безперервне існування його внутрішньої структури, то ідентичність ментального акту ґрунтується на інших умовах. Ментальний акт не відбувається у просторі і може продовжити своє існування лише в іншому ментальному акті» [23, с. 116]. Таким чином, Хесле підкреслює важливість часу як основної складової ідентичності, а також невизначеність ментальних станів у просторі.

В контексті з'ясування сутності ідентичності, варто звернути увагу на концепцію А. Гідденса. На його думку, ідентичність та самоідентичність як явища сучасної культури, розглядаються не лише як психологічна проблема, а як проблема сучасного світу та історії. Він вважає, що феномен ідентичності виник у процесі переходу від традиційного суспільства до посттрадиційного. За словами Гідденса, ідентичність і самоідентичність є наслідком модерну, коли традиції втрачають свою силу, а повсякденне життя стає сповненим протиріччям між локальним і глобальним. У цьому контексті індивіди повинні обирати свої життєві шляхи з розмаїття перспектив.

Для Гідденса ідентичність означає континуальність у просторі і часі, тоді як самоідентичність – це континуальність, яка рефлексивно інтерпретується самою діючою особою. Ідентичність та самоідентичність не є статичними явищами, але створюються і підтримуються у процесі рефлексивної активності повсякденного життя [51, с. 53; 55].

Також в структурі ідентичності Гідденс виокремлює таку складову як «життєва політика», яка має за мету побудову онтологічної безпеки. У сучасному світі, який переповнений процесами глобалізації, рефлексивний проект «само» стає глибоко вплетеним у глобальні стратегії, а самореалізація впливає на світові тенденції. Поняття «політика життя» виникає в умовах свободи вибору та ставить перед людиною етичні питання, наприклад, такі як: «Як правильно жити?», «На які цінності слід орієнтуватися?», «Яка наша відповідальність перед природою?», «Які принципи маємо дотримуватися в екологічній етиці та генетичній інженерії?», «Де проходять межі технічних і наукових досягнень, і як ці межі впливають на наше особисте життя?» І нарешті, важливими питаннями є права людини та їх обмеження.

Отже, політика життя є невід'ємною складовою сучасної ідентичності, що спрямована на забезпечення етичної орієнтації та особистої безпеки в умовах глобалізації та розмаїття світових викликів.

Тому А. Гідденс виокремлює два полюси в структурі ідентичності: абсолютне пристосування (конформізм) та замкненість на собі. Між цими полюсами він розрізняє різні рівні, які характеризуються деякими дилемами і відповідними патологічними формами:

- уніфікація / фрагментація. Це означає конфлікт між тенденцією до стандартизації та загального підходу до ідентичності, з одного боку, і розпадом на фрагменти та індивідуалізацією, з іншого;
- безвладність / оволодіння. Ця дилема полягає в протистоянні між відчуттям втрати контролю над власним життям і прагненням до самовизначення, до особистої аутономії;

- авторитарність / невизначеність. Розглядається спантеличення між тенденцією до підкорення авторитетам і потребою у власному самовизначенні;
- особисті потреби / ринковий індивід. Ця опозиція відображає конфлікт між особистими цілями та інтересами та тиском ринкової економіки і суспільства споживання.

На кожному з цих рівнів можуть розвиватися патологічні форми. Наприклад, на рівні традиціоналізму може розвиватися конформізм, на рівні безвладності – відчуження, на рівні авторитарності – догматизм, а на рівні особистих потреб – нарцисизм [51, с. 201].

Отже, можна зробити висновок про те, що поняття «ідентичність» має різні значення у гуманітарних науках і у філософії. У філософській традиції ідентичність може розглядатися як внутрішня сутність, що визначає суб'єкт «Я», або як соціальний конструкт, що складається з соціальних відносин та ролей. У постмодернізмі спостерігається відмова від сталих та раціоналістичних уявлень про ідентичність, а замість цього пропонується розглядати її як щось динамічне і змінне.

У сучасному світі, який характеризується швидкими змінами та конфліктними ситуаціями, ідентичність стає все більш непостійною і вразливою. У такому контексті постмодернізм висловлює сумнів у самому понятті «ідентичності», вважаючи його міфічним та ілюзорним. Різні підходи до розуміння ідентичності відображають різноманітність поглядів на це поняття у філософії та у гуманітарних науках, а також враховують змінність і нестабільність сучасного світу.

У зв'язку з цим, поняття «ідентичність» є вкрай складним та багатограним, оскільки воно відображає внутрішню сутність особистості, її відносини з оточуючим світом, а також взаємодію з суспільством та культурою. Різні дисципліни та школи мають власні підходи та концепції до розуміння ідентичності, враховуючи свої особливості та методологічні пріоритети. Це відображається у різних визначеннях, що можуть варіюватися від біологічних та психологічних аспектів до соціальних та культурних вимірів ідентичності.

У сучасній науковій літературі ідентичність, як правило, визначається як відносно стійкі, тотожні самі собі цілісності індивіда і груп, які формуються, закріплюються або трансформуються під час соціальної взаємодії». Однак, як таке визначення має скоріше описовий характер і не враховує всі аспекти ідентичності.

Етимологічно слово «ідентичність» вказує на два основні аспекти: перше, що стосується тотожності особи самій собі, а друге, стосується виняткової однаковості з кимось або чимось. Ідентичність можна розглядати як співвіднесеність особи з самою собою у контексті її власної змінності та мінливості.

Отже, ідентичність не лише формується через соціальну взаємодію, але й має коріння у внутрішньому сприйнятті себе та унікальному стані тотожності особистості. Таким чином, поглиблене розуміння ідентичності враховуватиме як соціальний, так і внутрішній аспекти цього поняття.

Варто звернути увагу на етимологію поняття «ідентичність» в європейських мовах. Термін «ідентичність» (identity, identite, Identitat) використовується для позначення не лише «тотожності» і «автентичності», а також «особи» чи «особистості». Така загальна семантика поняття відкриває додаткові можливості для дослідження колективної (групової) ідентичності.

Психологічний аспект терміну «ідентичність» сприяє його використанню в теоретичних узагальненнях. Групова ідентичність часто розглядається як психологічне явище, яке виявляється у відчутті або почутті належності до певної спільноти. Це означає, що члени групи відчують себе пов'язаними та ідентифікують себе зі спільною ідеєю, цінностями або характеристиками, що об'єднують їх.

Для того, щоб з'ясувати зміст поняття «ідентичність», варто окреслити, яке значення має термін «ідентифікація». Цей термін має пізньолатинське походження та має багато значень. У широкому розумінні він означає процес ототожнення, уподібнення, впізнання або встановлення співпадіння об'єктів.

Наприклад, згідно з «Філософським енциклопедичним словником», ідентифікація - це «дія, спрямована на встановлення ідентичності» [36, с. 233].

Процес ідентифікації (включаючи самоідентифікацію) полягає у співвіднесенні одного суб'єкта з іншим, виявленні спільних або, навпаки, специфічних ознак чи рис. Ідентичність, у свою чергу, виступає як результат цього процесу.

У історичній перспективі, ідентифікація може бути розглянута як оповідь про життя та історію, спроба надати цілісність розрізненим та «схопити» унікальність. Це важливий процес у формуванні та розумінні ідентичності.

У структурі соціальної ідентичності виокремлюють два основних компоненти: когнітивний і афективний.

- Когнітивний компонент включає в себе знання та уявлення про особливості власної групи та усвідомлення себе як її члена. Це означає, що людина має уявлення про ідентичність своєї групи, знає її історію, культуру, мову, традиції та інші характеристики.

- Афективний компонент включає в себе оцінку якостей власної групи та значущості членства в ній. Це відношення особистості до своєї групи, почуття приналежності, гордості, ідентифікації з нею.

Отже, ідентифікація – це процес ототожнення індивіда з певною групою або об'єктом, що відбувається на основі засвоєння певних культурно-символічних ознак, цінностей, стандартів поведінки, соціальних установок та ролей. Вона формується через сприйняття відмінностей та протиставлення «свого» і «чужого». Ідентичність не обмежується лише із самоспівставленням себе з певною спільнотою, такої, наприклад, як нація, а також включає уяву про неї, тобто автостереотипи, мову, культуру, історію та інші аспекти.

Виходячи з вище зазначеного, ідентичність постає продуктом соціальної взаємодії, яка виникає з проєкції індивідами на себе очікувань і норм інших людей. Наприклад, члени етнічної групи формують свою етнічну ідентичність не лише через біологічне або культурно-історичне походження, але й через роль, яку вони виконують у соціальній взаємодії. Це означає, що сприйняття

себе як члена певної групи формується через взаємодію з іншими членами цієї групи та сприйняття їх очікувань та норм.

Ідентичність будується на основі синтезу, який включає в себе послідовну низку подій і формується через вибудовування цих подій у послідовність. Такий синтез створює лінії трансмісії «одного і того ж», що означає спільність досвіду та ідентичність в сприйнятті та розумінні певних аспектів життя членами певної групи.

Пітер Бергер і Томас Лукман розглядають ідентичність як основний елемент суб'єктивної реальності, яка знаходиться у взаємозв'язку з суспільством та набувається через сприйняття значущого Іншого. Вони підкреслюють, що суспільство складається не лише з об'єктивних явищ, але й з суб'єктивних значень, уявлень та смислових систем, які конструюються людьми в процесі їхньої діяльності.

Ідентичність формується шляхом інтерналізації, тобто розуміння та засвоєння соціальної реальності через «запозичення» тих норм, цінностей та понять, що вже прийняті в суспільстві. Це означає, що учасники соціальних взаємодій взаємно визначають ситуації, а взаємна ідентифікація між ними відбувається постійно і безперервно. Вони не лише живуть у тому ж світі, але й беруть участь в бутті один одного, що формує основу їхньої ідентичності [45, с. 93].

3. Фройд вперше використав термін «ідентифікація» для опису психологічного явища, що відбувається у дитинстві, коли дитина підсвідомо емоційно зв'язується з батьками, що схоже на поняття «імітації». У своїй праці «Групова психологія й аналіз Его» Фройд визначив ідентифікацію як асоціацію одного «Я» з іншим, у результаті чого перше «Я» починає діяти так само, як і друге, імітуючи його та вбираючи його в себе.

Фройд вважав, що кожен індивід є частиною маси, з'єднаних через ідентифікацію. Таким чином, людина конструює ідеал свого «Я», обираючи різні зразки поведінки, які вона усвідомлює, навіть якщо це відбувається неспрямовано. Розрив між ідентичностями може перетворити навколишнє

середовище на чуже та вороже, що може викликати в людини враження самотності перед небезпекою та втрати соціальності. Фройд назвав такий стан «психологічною злиденністю мас» [37, с. 311].

У неортодоксальному психоаналізі ідентифікація трактується як спосіб психологічного захисту «Я» від зовнішніх загрозливих об'єктів та механізм формування здатності особистості до саморозвитку. Людина прагне до включення в соціум та одночасно до виокремлення як індивідуальності. Ідентичність є відчуттям, усвідомленням та переживанням індивідом своєї належності до різних соціальних спільнот, таких як мала група, клас, сім'я, етнонаціональна група, держава тощо.

Почуття належності до соціальної спільноти виконує різні соціальні та соціально-психологічні функції, забезпечуючи підпорядкування індивіда соціальній групі, груповий захист та служить критерієм оцінки й самооцінки. Відчуття ідентичності надає суб'єктові соціально значущий комплекс цінностей, символів та традицій.

Процес самовизначення людини через її членство в соціальній структурі суспільства відомий як соціальна ідентифікація особистості. Цей процес призводить до формування численних ідентичностей, актуальність та значущість яких змінюються залежно від часу та ситуації. Загальна соціальна ідентичність особистості складається з різних ідентифікацій, причому важливе місце в цій структурі займає ідентифікація з національною спільнотою.

Ідентифікація розглядається як емоційно-когнітивний процес, що полягає в неусвідомленому ототожненні суб'єктом себе з іншим суб'єктом, групою. Цей процес сприяє успішній адаптації суб'єкта до соціальної дійсності, сприйняттю та перетворенню соціальних норм і цінностей, а також усвідомленню соціальних ролей та відповідних норм.

Поняття «ідентифікація» може мати декілька варіантів трактування залежно від контексту. По-перше, це може бути розглянуто як механізм міжособистісного сприйняття, який діє поряд з рефлексією та стереотипізацією. По-друге, ідентифікація може вважатися центральним елементом

самосвідомості, відповідаючи на питання «Хто я?». І, по-третє, вона може розглядатися як індикатор рівня розвитку групи, що вказує на колективну ідентифікацію.

Ці ідеї також висловлені у працях П. Гнатенка, М. Бузького та В. Павленка [11]. Вони говорять про колективну самооцінку як показник ступеня задоволеності людини своєю соціальною групою. Ідентифікація включає в себе прийняття зразків та стереотипів поведінки, характерних для членів групи, а також усвідомлення групових норм, цілей, соціальних ролей, установок та ідеалів. Кожна людина одночасно належить до різних груп і має різні рівні зв'язку з кожною з них (наприклад, вікова група, клас, етнос, конфесія та ін.).

Ідентичності можуть приймати різні форми. Деякі ідентичності виникають в результаті нових соціокультурних процесів, тоді як інші можуть зникати під їх впливом. Індивідуальні та колективні ідентичності є процесом, який постійно змінюється, оскільки вони конструюються та перетворюються разом із суспільством. Деякі ідентичності є стійкими, такими як гендерна, етнічна, релігійна та імперська, і вони зазвичай виникають ще в епоху перед модерном.

Важливим аспектом сучасного дискурсу ідентичності є індивідуалізм, який став можливим завдяки народженню плюралістичних суспільств у Західній Європі. В сучасному суспільстві питання про власну ідентичність стають більш актуальними, індивіди прагнуть до усвідомлення себе і своєї належності до різних соціальних груп. Такий дискурс ідентичності став можливим лише після занепаду традиційного суспільства, коли старі форми солідарності та традиційні схеми поступилися місцем індивідуалізму та новим формам соціальної організації. Ідентифікація є складним процесом, що ґрунтується на різних підставах і може виникати на різних рівнях. Людина ідентифікує себе за родинними, професійними, культурними, територіальними, освітніми, релігійними, ідеологічними та іншими основами, які можуть конкурувати або доповнювати одна одну. Ці ідентичності можуть зіштовхуватися між собою і впливати на взаємодію особистості зі світом.

Існують три варіанти визначення ідентифікації. Перший варіант розглядає ідентифікацію як механізм міжособистісного сприйняття, де особистість розуміє іншу людину через усвідомлене або несвідоме уподібнення її характеристикам. Цей процес дозволяє особі зануритися в поле іншої особистості та засвоїти її особистісні смисли, сприяючи взаєморозумінню і відповідній поведінці. У другому варіанті розуміння ідентифікації, стверджується, що вона виступає центральним елементом самосвідомості, який пов'язаний з відповіддю на запитання «Хто я?» і фіксує своє становище в системі суспільних відносин. Тут за основу береться суб'єктивне відчуття власної належності до різних соціальних спільнот на основі стійкого емоційного зв'язку, а також включення у внутрішній світ та сприйняття як власних групових норм і цінностей. Відповідно до третього варіанту трактування ідентифікації, вона розглядається як показник рівня розвитку групи. Використовуються поняття «колективної ідентифікації» разом з такими показниками, як «згуртованість як ціннісно-орієнтована єдність» та «об'єктивність у покладанні й прийнятті відповідальності за успіхи і невдачі у спільній діяльності» [22, с. 44].

Нині дискусії щодо поняття «ідентичності» розглядаються в межах трьох основних парадигм:

- соціально-психологічна парадигма досліджує ідентичність як динамічний процес, що виникає внаслідок взаємодії особистості з її соціальним оточенням. Ця парадигма акцентує увагу на стабільності, постійності і спроможності особистості діяти в соціумі, а також на її автономності. Згідно з Е. Еріксоном, «Я-ідентичність» виявляється в здатності особистості утримувати послідовність і вірність собі після завершення кризового етапу певного психосоціального розвитку. Це означає, що людина розвиває конкретну ідентичність, яка відображає її уявлення про себе в контексті конкретної соціальної реальності. Цей процес формування і розвитку ідентичності відбувається впродовж усього життя людини і включає в себе взаємодію з

оточуючим соціумом, а також внутрішній пошук і самосприйняття. Особистості, які не здатні з цим впоратись мають «пошкоджену» ідентичність.

- Постмодерна парадигма ідентичності становить критику традиційних концепцій, зокрема соціально-психологічної, та спрямована на деструкцію ідентифікаційного мислення, яке притаманне західній філософії. У цьому контексті виникає критична теорія ідентифікаційного мислення. Філософи, такі як Теодор Адорно і Жак Дерріда, пропонують новий підхід до розуміння ідентичності, який базується на концепції «філософії без ідентичного» і «філософії відмінності». Ці підходи покликані розглядати ідентичність з іншого ракурсу, що відкидає ідею стабільності та постійності ідентичності. Замість цього, вони підкреслюють розмаїття, розбіжності та непостійність ідентичності, а також важливість врахування контекстуальних і соціокультурних чинників у формуванні і розумінні ідентичності.

- Культурознавча парадигма «постпостмодернізму» 90-х років ХХ століття може розглядатися як конструктивний синтез соціально-психологічної парадигми та постмодерної парадигми з новим формулюванням понять колективної та персональної ідентичності, враховуючи сучасні умови. Ця парадигма зосереджується на дослідженні етнічних, національних, культурних, статевих, естетичних та мистецьких аспектів ідентичності. Вона враховує різноманіття ідентичностей в сучасному світі та їх взаємозв'язок зі суспільними, культурними та політичними контекстами. Такий підхід дозволяє вивчати і розуміти ідентичність як складний конструкт, що формується взаємодією між індивідом і суспільством, культурою і традиціями.

Враховуючи особливості сучасного цивілізаційного поступу, М. Кастельс досліджує проблему втрати традиційних форм ідентичності та пошуку нових ідентичностей у глобалізованому світі. Він розглядає самовиявлення та самореалізацію особистості як процес, що є самодостатнім, у ході якого особа усвідомлює себе та осмислює цінності, які визначають її діяльність [50, с. 6].

Цей підхід вказує на те, що пошук власної ідентичності не тільки реактивний відгук на зміни в суспільстві, але й активний процес самопізнання

та самовизначення. Він надає особистості можливість усвідомлення власних цінностей, переконань та життєвих пріоритетів у контексті постійних змін і викликів глобалізації.

Значну увагу питанням формування ідентичності на сучасному етапі розвитку соціальних, міжкультурних відносин приділив американський дослідник С. Гантінгтон. Він визначає ідентичність як індивідуальний або груповий смисл себе, який виникає в процесі взаємодії людей між собою. Він наголошує, що ідентичність є продуктом самосвідомості, існує до тих пір, поки індивіди спілкуються з іншими та мають можливість вибирати своє місце у відношенні до інших та визначати свою схожість та відмінність [55, с. 50 – 53].

Гантінгтон виділяє чотири ключові аспекти розуміння ідентичності:

- 1). Ідентичність є властивістю як індивідів, так і груп.
- 2). Індивіди набувають ідентичності та можуть змінювати її, перебуваючи в групах.
- 3). Ідентичність груп більш стійка, ніж ідентичність індивідів.
- 4). Ідентичність є сконструйованою і формується в умовах тиску, стимулів та вільного вибору.

Він також зауважує, що людина формує свою ідентичність в умовах взаємодії з іншими, особливо в нових соціальних середовищах, які значно відрізняються від її власного світу.

Українська дослідниця Л. Нагорна розглядає феномен ідентичності як багатомірний процес людського буття, який може бути описаний за допомогою різних рівнів. Вона виділяє три основних структурні рівні ідентичності:

Перший – базова ідентичність. Цей рівень передбачає особистісне самовизначення. Він відображає те, як людина сприймає себе на першому рівні, як особистість.

Другий – соціокультурні ідентичності. На цьому рівні розглядаються різні соціокультурні аспекти ідентичності, такі як національна, професійна, вікова, гендерна, релігійна та інші. Ці ідентичності формуються на основі взаємодії людини з різними соціальними групами та культурним середовищем.

Третій - транснаціональна, глобальна ідентичність. На третьому рівні формується ідентичність, що переходить межі національних та культурних груп і стає більш універсальною. Ця ідентичність враховує вплив глобалізації і транснаціональних зв'язків на самосвідомість та ідентичність людини [28, с. 16 – 19].

Л. Нагорна вважає, що ці різні рівні ідентичності взаємодіють між собою, створюючи певну ієрархію. Ця ієрархія постійно змінюється та трансформується в залежності від політичних, економічних та соціокультурних умов. Загалом, ідентичність може бути розглянута як результат самовизначення людини або групи у соціальному сенсі, включаючи формування «образу – Я» та «образу – Ми» та віднесення до різних соціальних спільнот за різними критеріями.

У роботі «Національна ідентичність» Е. Сміт досліджує різні типи колективної ідентичності. На його думку, першим типом є родова ідентичність, яка базується на класифікації за родом. Ця ідентичність вважається універсальною і є єдиною ланкою, яка пов'язана з іншими видами ідентичності. Родова ідентичність створює умови для колективних дій і зазвичай залишається стійкою протягом усього життя людини, оскільки базові культурні зв'язки визначаються вже при народженні.

Другим видом колективної ідентичності є територіальна ідентичність, яка пов'язана з поняттям «простору» і «території». Цей тип ідентичності базується на зв'язку з конкретними місцевостями та регіонами. Місцева та регіональна ідентичність мають значний об'єднуючий потенціал, оскільки можуть сприяти формуванню спільнот та об'єднань зі спільними цілями та інтересами.

Проте Е. Сміт застерігає від надмірної переоцінки регіоналізму, оскільки це може призвести до виникнення конфліктів та відчуження між різними регіонами. Він підкреслює важливість збереження балансу між регіональною ідентичністю та іншими формами колективної ідентичності для забезпечення гармонії та єдності в суспільстві.

Третій тип колективної ідентичності, який Е. Сміт називає соціоекономічним, зосереджується на класовій приналежності та системі культурних уподобань, які виникають внаслідок соціально-економічних умов. Після промислової революції, коли зміни в економічній структурі призвели до перетворення класової свідомості, клас став ще однією формою ідентифікації. Різні соціальні класи можуть виступати як рушійна сила історичного розвитку.

Проте Е. Сміт стверджує, що клас не може бути стійкою основою для колективної ідентичності, оскільки він обмежений емоційною силою та культурною глибиною. Економічні фактори швидко змінюються, тому спроби утримати різні економічні групи в межах спільності на основі класової ідентичності виявляються невдалими. Економічний егоїстичний інтерес не може бути основою для стійкої колективної ідентичності [34, с. 43 – 44].

Важливо відзначити, що суспільство має кілька класів, і їхні інтереси не завжди збігаються. Таким чином, класова ідентичність не відображає інтереси всіх прошарків суспільства, а лише тієї частини, яка об'єднана в певний клас.

Існують інші види ідентичності, такі як релігійна та етнічна ідентичності, які відображають суспільні інтереси в більш повному обсязі, ніж класова ідентичність. Релігійна та етнічна ідентичності зазвичай об'єднують декілька класів суспільства. Проте вони відрізняються від класової ідентичності за рядом принципових ознак.

Е. Сміт вважає, що релігійна ідентичність відрізняється від класової, оскільки базується на зовсім інших критеріях, що відрізняються від критеріїв соціального класу. Таким чином, релігійна ідентичність формується на основі вірувань, доктрин і обрядів релігії, в той час як класова ідентичність ґрунтується на соціальних та економічних умовах та статусі в суспільстві [34, с. 53].

Е. Сміт відзначає тісний зв'язок між релігійною та етнічною ідентичністю. Навіть якщо світові релігії прагнуть перейти етнічні кордони, більшість релігійних спільнот зазвичай співпадають з межами етнічних груп.

Наприклад, вірменська чи єврейська релігійні спільноти часто тісно пов'язані з відповідними етнічними групами. Це означає, що, незважаючи на те, що релігійна спільність може бути відкритою для різних етнічних груп, вона часто відображає етнічну ідентичність своїх членів. Етнорелігійні спільноти, такі як друзі, можуть бути прикладом того, як релігійна спільність може трансформуватися в етнічну, і навпаки.

Варто зазначити, що національна ідентичність відрізняється від етнічної тим, що має більш динамічний характер і постійно перебуває у процесі формування. Нація є утворенням, яке базується на політично-правових, соціально-економічних та інших аспектах. Тому національна ідентичність залежить від свідомого вибору і раціонального усвідомлення окремою особою, етнічною групою або нацією спільних історичних, політичних та громадянських цінностей.

Окрім різних форм колективної ідентичності, таких як родова, релігійна, етнічна і національна, у контексті глобалізації і космополітизації важливим стає регіональна, геополітична і цивілізаційна ідентифікація.

М. Кастельс підкреслює складність процесу конструювання ідентичності та його багатогранність. Ідентичність є продуктом взаємодії різних факторів, таких як історія, географія, біологія, соціальні та культурні умови, владні структури, релігійні віровчення та особисті фантазії. Кожен індивід та соціальна група конструює їхній сенс згідно зі своїми соціальними та культурними умовами. А оскільки індивід є членом різних спільнот, процес конструювання ідентичності включає у себе прийняття або відкидання елементів ідентичності різних груп, до яких він прагне належати. Ідентичність постійно змінюється з віком, особистим досвідом та впливом соціальних, професійних, конфесійних, політичних і регіональних факторів.

Особливо складні ідентичності спостерігаються у представників національних меншин та мігрантів, оскільки вони зазнають впливу різних культурних, соціальних та історичних контекстів. Таким чином, досліджуючи

проблему ідентичності, важливо враховувати багатовимірність колективної ідентичності та її змінність в часі і просторі.

1.2. Національна ідентичність в контексті соціокультурних трансформацій

У попередньому підрозділі були розглянуті поняття ідентичності, особливості її формування та різновиди. У даному підрозділі особлива увага буде приділена національній ідентичності та специфіки її формування у глобальну епоху. Не дивлячись на тривале дослідження феномену національної ідентичності, досить важко прийти до дефініції, оскільки поняття «ідентичність» та «нація» мають різне змістовне навантаження в різних галузях гуманітаристики та суспільних науках.

У найбільш загальному розумінні національна ідентичність полягає у відчутті колективної належності до певної національної спільноти та її культури. У зв'язку з таким розумінням національної ідентичності американська дослідниця Л. Грінфелд у своїй роботі виділяє п'ять основних аспектів ідентитетів нації та ідентичності. Перший аспект – людські переконання. Нація існує так довго, якщо її члени взаємно визнають один одного як співвітчизників та прагнуть зберігати спільне співіснування. Другий аспект – спільне історичне минуле. Третій – обов'язки та уявлення про спільне майбутнє. Національна ідентичність ґрунтується на спільній історії, обов'язках та уявленнях про те, які перспективи чекають спільноту. Четвертий – спільні дії. Це означає активну участь у житті спільноти, її розвитку та процесах прийняття рішень. постійне проживання в одній країні. Це відображає сталу прив'язаність до конкретної території та спільноти. І п'ятий аспект – спільні характеристики, об'єднані поняттям «національного характеру» і формують загальнонародну культуру. Це аспекти, які визначаються та спільно приймаються членами національної спільноти і які формують її унікальну культурну ідентичність [54, с. 34 – 36].

Отже, виходячи з вище зазначеного національну ідентичність можна визначити як складний конструкт, який включає в себе не лише відчуття належності до нації, а й активну участь у її житті, спільні цінності та культурні характеристики.

Як складний та багатовимірний феномен національна ідентичність включає в себе як об'єктивні, так і суб'єктивні аспекти. Вона не може бути зведена до одного єдиного компонента, оскільки вона відображає специфічне поєднання різних аспектів, що вирізняють одну національну спільноту від іншої.

Об'єктивні передумови національної ідентичності включають такі аспекти, як спільна історія, культура, мова, територія, а також закріплені в правових і політичних системах права та обов'язки громадян. А суб'єктивні риси національної ідентичності включають в себе відчуття спільної долі, загальні переживання, колективну пам'ять та інші емоційні та психологічні аспекти, які сприяють формуванню колективного «Ми».

Отже, національна ідентичність є комплексним явищем, яке об'єднує об'єктивні та суб'єктивні аспекти, а також відображає специфіку кожної конкретної національної спільноти.

Визначення національної ідентичності, у концепції професора О. Гнатюка, наголошує на тому, що вона складається з комплексу спільних переконань, позицій і вірувань, що формуються в процесі становлення окремоті спільноти. Цей комплекс поєднується з прийняттям політичних амбіцій певної політичної групи або держави. Відчуття належності до виокремленої спільноти може підлягати змінам, тому вчений вважає за доцільне розглядати динамічну модель ідентичності [12, с. 56].

Однак визначення також вказує на існування сталих і незмінних елементів, що складають національну ідентичність. Це можуть бути історичні події, культурні традиції, мова та інші аспекти, які утворюють основу для спільного відчуття належності до конкретної національної спільноти. Такі елементи

можуть залишатися сталими протягом тривалого часу, незважаючи на зміни в суспільстві та індивідуальних переживаннях.

Специфіка національної ідентичності полягає у тому, що вона виявляється не лише через зовнішні, соціальні аспекти, але й через внутрішні, психологічні риси. У відмінну від інших форм і видів ідентифікації, які базуються на конкретних формах діяльності, ролях та статусах, етнічна ідентичність складається з комплексу символів. Ці символи створюють особливе відчуття належності до спільноти, члени якої можуть відрізнитися за різними параметрами, але відчувати свою єдність через спільний етнічний ідентифікатор – «однієї національності». Таке відчуття належності до національної спільноти може бути дуже сильним і впливати на поведінку та сприйняття світу її членів.

Отже, ідентичність кожної національної спільноти, у першу чергу, можна розглядати як її колективну самосвідомість, самовизначення власного образу і змісту самосвідомості. Це означає, що поняття «національна ідентичність» передбачає вияв колективного створеного образу власної національної спільноти, характер якого багато в чому залежить від об'єктивних передумов та практики функціонування цієї спільноти, таких як економічна ситуація, політична стабільність, зовнішні загрози та інше. У той же час на колективне творення образу власної національної спільноти впливають поширені в її середовищі ціннісні уявлення, міфи і стереотипи, зокрема ті, що стосуються контрастності між «нами» і «ними», «своїми» і «чужими». В цьому контексті дієвими є механізми етностереотипів, які, у свою чергу, виконують як конструктивну функцію (самоідентифікації), так і деструктивну (вороже ставлення до представників інших націй, етносів).

Отже, національна ідентифікація особистості є процесом, у якому особа ототожнює себе з певною нацією або національною спільнотою. Зміст цього процесу полягає у суб'єктивному відчутті належності до національної спільноти, яке базується на стійкому емоційному зв'язку. Цей зв'язок виникає внаслідок формування усвідомлених уявлень і оцінок різних аспектів

життєдіяльності нації, а також прийняття групових цінностей та норм [43, с. 6]. Таким чином, національна ідентифікація включає усвідомлення та прийняття особою своєї національної ідентичності, що формується на основі різних аспектів культури, історії, традицій і спільних цінностей нації.

Національна ідентифікація виступає як особлива форма соціалізації, спрямована на формування особистості як суб'єкта певної національної спільноти. Цей процес полягає в ототожненні індивіда зі своєю нацією та включає у себе усвідомлення та прийняття національної ідентичності. Ідентичність, згідно з визначенням Люца Нітгамера, може розглядатися як поняття, що постійно шукає свій зміст, що відображає постійні зміни та еволюцію у свідомості та самоусвідомленні індивіда в контексті його національної ідентичності [12, с. 58].

Польська дослідниця А. Клоковська вказує на те, що варто чітко розрізняти поняття «ідентичність», яке стосується цілісних національних спільнот, від поняття «індивідуальної національної ідентичності», яка є лише одним з аспектів інтегральної ідентичності окремої особистості [12, с. 45]. У такому розумінні національна ідентичність може мати два аспекти:

Перший – філософсько-антропологічний аспект, де національна ідентичність розглядається як індивідуальний процес усвідомлення належності до певної нації та її культури.

Другий – соціально-історичний аспект, де національна ідентичність розглядається як імператив осмислення національних особливостей у визначенні історичного шляху розвитку нації.

У сучасній науковій літературі дослідники часто виділяють два основних типи національної ідентичності, вживаючи їх через дихотомію і, які можуть мати різні назви. Загальноприйнято називати їх – громадянський і етнічний, політичний і культурний, революційний і трайбалістський, ліберальний і інтеграційний, раціонально-асоціативний і органічно-містичний, громадянсько-територіальний і етнічно-генеалогічний, патріотизм і націоналізм [55, с. 62].

Ця дихотомія слугує науково-аналітичною конструкцією, яка базується на системі бінарних класифікацій, де відмінності інтерпретуються з позицій переваги одного з полюсів. У цій парі перший тип зазвичай розглядається як «позитивний», тоді як другий – «негативний». Наприклад, громадянський націоналізм передбачає існування відкритого суспільства, заснованого на суспільному договорі, до якого можуть приєднатися та стати громадянами цього суспільства люди будь-якої раси або національності. На відміну від цього, етнічний націоналізм має обмеження, де «членство» в нації доступне лише тим, хто володіє певним набором базових етнічних та культурних ознак.

Е. Сміт відзначав, що структура будь-якої національної ідентичності містить як громадянські, так і етнічні елементи, проте в різних формах та в різних пропорціях. У деяких випадках переважають громадянський та територіальний елементи, в інших – етнічний та національний компоненти.

Сміт дотримувався погляду, що дихотомія «громадянський/етнічний», яка лежить в основі стандартної типології націоналізму, є валідною та методологічно обґрунтованою. Громадянська ідентичність полягає у свідомості особи щодо своєї належності до національної спільноти, тоді як етнічна ідентичність відображає свідомість людини як представника певного етносу. [34, с. 22-23].

Проте, ототожнення національної ідентичності з політичною чи культурною, а частіше з етнічною, є досить поширеною практикою, проте це може бути неправильним. Як правильно вказує Л. Нагорна, «національна ідентичність має свої власні політичні та культурні компоненти, проте недооцінювати їх самостійне значення означає спрощення процесу розуміння соціального розвитку» [28, с. 19].

Коли ми використовуємо термін «культурно-національна ідентичність», ми акцентуємо увагу на культурному аспекті національної ідентичності. У той час як поняття «громадянська національна ідентичність» спрямована, передусім, на політичний компонент.

В даному контексті варто акцентувати увагу на визначенні культурної ідентичності, яка є важливим аспектом національної ідентичності, але вона відрізняється від інших типів ідентичності, таких як етнічна, релігійна чи соціальна. Культурна ідентичність може включати спільні цінності, традиції, мову, та інші аспекти культури, які об'єднують людей у групу. Важливо зауважити, що культурна ідентичність може існувати навіть тоді, коли відсутнє відчуття належності до національної спільноти. Наприклад, певна група людей може мати спільні релігійні переконання, традиції та мову, але вони можуть не відчувати себе членами певної національної групи. Такі ситуації часто спостерігаються в міжетнічних або міжнаціональних спільнотах, де культурна ідентичність може бути важливим фактором об'єднання.

Культурна ідентичність та етнічна ідентичність – це різні аспекти ідентичності, які можуть існувати окремо один від одного, хоча вони частково й перетинаються.

Культурна ідентичність зазвичай відображає спільні культурні цінності, традиції, мову та інші аспекти культури, які об'єднують певну групу людей. Вона може бути присутня навіть у тих, хто не має чіткого відчуття належності до певної національної групи. Як стверджує Е. Гелнер, етнічна ідентичність, з іншого боку, базується на спільних етнічних характеристиках, таких як спільне походження, культурні традиції та мова. Вона може бути важливою для тих, хто відчуває себе членом певної етнічної групи [9, с. 85 – 86]. Наприклад, каталонці можуть мати різні погляди на свою національну ідентичність: деякі вважають себе каталонцями та прагнуть незалежності від Іспанії, тоді як інші вважають себе іспанцями та підтримують інтеграцію з Іспанією. Також українські лемки можуть мати різні уявлення про свою національну ідентичність. Деякі можуть визнавати себе лемками як окремою нацією чи етнічною групою, інші можуть вважати себе українцями, словаками або поляками в залежності від свого історичного, культурного та особистого досвіду.

Ці приклади підкреслюють складність та мінливість національної ідентичності та ілюструють, як вона може виявлятися по-різному серед різних груп людей, навіть тих, які вважаються членами однієї етнічної спільноти.

Культурна ідентичність може бути першим кроком або передумовою для формування національної ідентичності. Вона відображається у свідомості та самосвідомості групи людей як результат спільної культурної ідентифікації. Однак, для того щоб культурна ідентичність перетворилася в національну ідентичність, необхідний фактор політичної організації, яка визнає і захищає права та інтереси цієї культурної спільноти як частини суверенної нації. Таким чином, формування національної ідентичності зазвичай включає в себе як культурні, так і політичні аспекти, але політична організація та свідомість про політичну спільноту часто стають домінуючими у процесі визначення національної ідентичності. У зв'язку з такими поглядами, своєрідну класифікацію співвідношення культурної та національної ідентичності пропонує чеський історик та політолог М. Грох. Він добре ілюструє етапи становлення національної ідентичності із зосередженням на її культурних, соціальних і політичних аспектах. Кожен з цих етапів відображає еволюцію ідеї нації в історичному контексті.

На першому етапі, «академічному», спеціалізовані науковці, такі як етнографи, мовознавці та фольклористи, досліджують та визначають особливості та характеристики етнічних спільнот, що може вплинути на формування національної свідомості.

Другий етап, «культурний», показує, як інтелігенція починає впливати на широкі маси населення, підтримуючи та просуваючи культурні та національні ідеї через освітні та культурні ініціативи, такі як створення національних шкіл та преси, музики та кіно.

Третій етап, «політичний», відзначається зміною цілей національного руху на політичні вимоги, такі як автономія чи незалежність. Національна свідомість перетворюється в політичні вимоги, і відбувається масовий рух за політичним самовизначенням [59, с. 101 – 115].

Ця класифікація відображає тісний зв'язок між культурою, ідеями та політикою у формуванні національної ідентичності, і показує, як ці процеси можуть перетікати та взаємодіяти протягом історичного розвитку.

Національна ідентичність дійсно володіє великою інтеграційною силою серед інших форм колективної ідентичності. Вона визначає, як індивід вписується в конкретну національну спільноту та ідентифікує себе як її член. Інші типи колективної ідентичності, такі як класова, родова, расова чи релігійна, можуть існувати окремо від національної ідентичності або поєднуватися з нею.

Загальна сутність національної ідентичності полягає в тому, що вона не лише відображає спільність культурних, історичних та політичних характеристик певної нації, але і відтворюється та підтримується в суспільстві через різноманітні інституційні механізми, такі як мова, освіта, символіка, політика тощо.

У сучасному світі національна ідентичність, насправді, є глобальною та такою, яка проникає всюди, оскільки вона часто визначається не лише географічними межами, але й політичними та соціокультурними процесами [93, с. 150]. Таким чином, національна ідентичність визначає спосіб, яким індивіди ідентифікують себе та сприймають своє місце в світі в контексті конкретної нації. У свою чергу Е.Сміт, стверджує, що нація «привласнює елементи інших видів колективної ідентичності, що зумовлює не лише спосіб, завдяки якому національна ідентичність може поєднуватись з тими іншими різновидами ідентичностей – класовою, релігійною, етнічною – а й здійснювати перетворення націоналізму як ідеології та інші ідеології, як, наприклад, лібералізм, фашизм, комунізм» [34, с. 23].

Національна ідентичність може функціонувати як «матриця», яка уособлює основну спільну ідентичність для індивідів певної нації. Однак вона також може включати в себе або накладатися на інші форми ідентичності, такі як класова, релігійна, етнічна, гендерна та інші. Цей процес нашарування компонентів інших форм ідентичності на національну ідентичність

відбувається через різноманітні культурні, соціальні та історичні взаємодії. Наприклад, індивіди можуть ідентифікувати себе як учасників певної релігійної спільноти, а також як членів певної нації, і ці дві форми ідентичності можуть переплітатися або взаємодоповнюватися. Цей процес створює багатшарову і складну картину ідентичності для кожної особи, де національна ідентичність виступає лише одним з елементів.

Отже, сучасні дослідження національної ідентичності, як правило, розглядаються у двох основних формах: етнонаціональна ідентичність та соціально-політична або громадянська ідентичність.

Етнонаціональна ідентичність заснована на етносі та його культурі. Вона відображається в самосвідомості етносу, який може переважати і асимілювати меншини, включаючи їх етнічність і культуру. Етнонаціональна ідентичність надає перевагу етнічним аспектам і може включати елементи національної історії, мови, традицій і спільних цінностей.

Соціально-політична або громадянська ідентичність ґрунтується на соціальних та політичних аспектах, таких як права, обов'язки та громадянська приналежність до певної держави або політичної спільноти, а не обов'язково на етнічних чи культурних аспектах.

Макс Вебер підкреслював, що спільність мови, культури та етнічної ідентичності самі по собі ще не є достатніми умовами для формування національної ідентичності. Ідентичність нації повинна бути політично оформленою, щоб мати справжню національну самосвідомість, яка базується на визнаних політичних установах і спільних цілях.

У сучасній західній та вітчизняній науковій парадигмі національна ідентичність і національна самосвідомість розглядаються з різних підходів, які можна умовно розділити на три основні категорії: примордіальний, модерністський і постнекласичний (або конструктивістський).

Примордіальний підхід. Даний концепт базується на ідеї, що національна ідентичність є споконвічною і об'єктивною, що виникає з історичних,

культурних та етнічних спільнот. За цим підходом, національна ідентичність розглядається як вроджена і не змінюється з часом.

Модерністський підхід навпаки, вважає національну ідентичність результатом модернізації та індустріалізації суспільства. Він підкреслює роль політики, освіти та масової комунікації у формуванні національної ідентичності.

Постнекласичний або конструктивістський підхід наголошує на тому, що національна ідентичність є конструктом, що формується соціальними, культурними та політичними процесами. Він вважає, що нація та національна ідентичність створюються та утримуються шляхом взаємодії між різними суб'єктами в суспільстві, а не є передбаченими або споконвічними.

Кожен з цих підходів має свої аргументи та методологічні підстави і використовується дослідниками для аналізу національної ідентичності з різних точок зору.

Отже, національна ідентичність і нація є складними конструкціями, які включають різноманітні елементи, такі як етнічність, культура, територіальність, економіка та політико-правові аспекти. Ці елементи формують зв'язки солідарності між членами національних спільнот, які об'єднані спільною пам'яттю, міфами та традиціями.

Багатовимірність національної ідентичності надає їй великої сили в сучасному житті та політиці. Вона може ефективно поєднуватися з іншими потужними ідеологіями та рухами, не втрачаючи власного характеру. Наприклад, національна ідентичність може виступати як додатковий фактор мобілізації в рамках політичних чи соціальних рухів, а також зміцнювати спільні цінності та цілі серед національних спільнот.

РОЗДІЛ 2. ВИКЛИКИ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ ТА ПОСТГЛОБАЛІЗАЦІЇ У СТАНОВЛЕННІ УКРАЇНСЬКОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ

2.1. Глобалізація і проблеми національної ідентифікації

Глобалізація стала домінуючим явищем у сучасному світі, що впливає на всі сфери людського життя. Цей процес характеризується зростанням інтеграції та взаємозалежності між країнами, економічними системами, культурами та соціальними групами. Глобалізація відображається в економічних, політичних, культурних, технологічних та інших аспектах сучасного життя.

Цей процес призвів до ряду складних і неоднозначних наслідків. З одного боку, глобалізація сприяє економічному зростанню, торгівлі та інноваціям, полегшує доступ до інформації та культурних цінностей, а також сприяє зближенню різних культур. А з іншого боку, вона породжує проблеми, такі як нерівність, втрату культурної ідентичності, експлуатацію праці, збільшення екологічних проблем та інші.

У гуманітарній сфері глобалізація викликає пошук нових методів інтерпретації культурних та історичних явищ, розвиток міжкультурної комунікації, а також викликає дебати щодо збереження та захисту різноманітності культурного спадку. Ці процеси відображаються у великому розмаїтті наукових та громадських дискусій, що відбуваються у світі.

Термін «глобалізація» став центральним у концептуальних побудовах ще з кінця 60-х років ХХ століття, але отримав широке визнання й поширення тільки наприкінці 20-го століття. Американський соціолог Дж. Макліном у 1981 році вперше використав термін «глобалізація» у своїй роботі. До середини 80-х років ця концепція набула значного поширення, а М. Вотерс визнавав її ключовою ідеєю 90-х років [70, с. 98].

Роберт Робертсон суттєвим чином сприяв розвитку терміну «глобалізація». Він використав термін «глобаліті» у назві своєї статті в 1983 році, де вже висловив ідеї про глобальний характер сучасного світу. А у 1985 році Робертсон розширив концепцію глобалізації і в 1992 році він опублікував свою основну роботу «Глобалізація», де детально розглянув цей процес і його вплив на сучасне суспільство [64].

Відповідно до концепції Р. Робертсона, поняття глобалізації охоплює два основних аспекти: перший – компресію світу (зменшення відстаней через технологічний прогрес та зближення культур) і, другий – інтенсифікацію усвідомлення світу як цілого. Це означає сприйняття людьми світу як глобальної системи взаємозалежності та розуміння його єдності в ХХ столітті [64, с. 226].

М. Уотерс підкреслює, що глобалізація це процес, який призводить до зменшення впливу географії на соціальну і культурну структуру, а також до зростання усвідомлення людьми цього змінення. Таким чином, люди все більше усвідомлюють глобальні зміни, що відбуваються в сучасному світі [70, с. 226].

Нині існує безліч концепцій і трактувань глобалізації чим обумовлена відсутність єдиного та універсального визначення глобалізації, а це призводить до того, що різні автори намагаються ввести свої унікальні відтінки в трактування цього поняття. Це може бути зумовлено різними академічними підходами, географічними, культурними та ідеологічними контекстами, а також особистим досвідом та точкою зору кожного автора.

Отже, різноманітні уточнення та дефініції глобалізації, що зустрічаються в літературі, свідчать про те, що цей термін визначається й розуміється різними способами в залежності від контексту та цілей дослідження.

У зв'язку з цим, Ю. Остерхаммель і Н. Петерсон звертають увагу на складнощі у визначенні терміну «глобалізація». Вони вказують на те, що хоча існують безперечні фактори глобалізації, такі як експансія, концентрація і прискорення міжнародних відносин, проте саме термін «глобалізація» часто містить різні тлумачення та діагнози епохи. Вони ставлять питання про можливість нівелювання національної держави в контексті глобалізації, а також про ймовірність культурної гомогенізації та нові смисли понять простору і часу [60, с. 5 – 6]. Ці питання відображають складність та багатогранність явища глобалізації і вимагають уважного дослідження, враховуючи особливості світогляду епохи, ціннісні орієнтири, а також погляди прихильників та опонентів глобалізації.

Тому цілком логічно виникає питання початку глобалізації. У зв'язку з цим багато дослідників підтримують думку про те, що глобалізація як явище не є новим для суспільства і може бути простежена ще з середини XV століття. Відповідно до цієї точки зору, початок глобалізації можна пов'язати з перетворенням «світу європейських економік» у світову господарську систему європейського типу, що відбувалося у XV столітті. Це перетворення сприяло включенню багатьох нових територій у зону європейського впливу, активізувало міжнародну торгівлю та сприяло поширенню на весь світ єдиних принципів соціального устрою. Ця глобалізація не лише вплинула на життя народів «периферії», але й зробила західний світ більш зрілим і самосвідомим [58, с. 146, 149]. Відтак, можна стверджувати, що глобалізація мала свої коріння в історичних процесах, що почалися вже у минулому, і простежується протягом багатьох століть.

Тому деякі дослідники дійсно розглядають глобалізацію як явище, що виникає ще в глибокому минулому, до часів поширення на землі біологічного виду *Homo sapiens*. Вони аргументують, що процеси обміну, взаємодії і впливу між різними групами людей, що мешкали на різних континентах, можуть розглядатися як джерело глобалізації. Такі процеси включали в себе торгівлю, міграцію, культурний обмін та інші форми взаємодії, які сприяли формуванню загальної світової спільноти і взаємопроникненню різних культурних, економічних і політичних систем. Таким чином, розглядати глобалізацію як процес, що почався вже в давнину, допомагає краще зрозуміти її природу та глибинні корені.

Відомий теоретик процесів глобалізації Р. Робертсон у своїй моделі розвитку глобалізації виділяє п'ять фаз, кожна з яких характеризується певними ключовими подіями і тенденціями:

Фаза зародження (з 1400 року по 1750 рік). В цей період відбувалася реформація у християнстві, що спричинила розкол у церкві. Також відбувався розвиток узагальнюючих уявлень про людину та освоєння нових територій. Поява перших мап планети та мандрівок для дослідження Землі.

Фаза становлення (від 1750 року по 1875 рік). У цей період почали розвиватися постійні дипломатичні відносини між державами. Також були утворені перші нації в Європі, що вказує на процес консолідації державності.

Фаза піднесення (з 1875 року по 1925 рік). У цей період відбувалося інтенсивний розвиток міжнародних зв'язків, як в економічній, так і в культурній сферах. Виник загальносвітовий календар, а також відбувалися важливі політичні події глобального масштабу, такі як Перша світова війна.

Фаза боротьби за політичну та економічну гегемонію (з 1925 року по 1969 рік). У цей період відбувалася боротьба за політичну та економічну гегемонію між різними силами та блоками. Створення Ліги Націй і ООН, Друга світова війна, а також «холодна» війна, все це є ключовими подіями цього періоду.

Остання фаза, в концепції Робертсона, – фаза невизначеності (від 1969 року по 1992 рік). У цей період досліджувалася космос, а міжнародні відносини ставали складнішими та швидше змінювалися. Процес інтернаціоналізації засобів масової інформації, таких як супутникове телебачення, також є характерним для цього періоду [64, с. 145].

Ця модель надає хронологічний огляд розвитку глобалізації, виокремлюючи ключові етапи та події, що сприяли формуванню сучасного світу. Проте подальший розвиток глобалізаційних процесів вступає у доволі складну фазу, яка у науковій літературі визначається як постглобалізація.

Е. Гідденс в своїй теорії глобалізації розглядає її як наслідок модернізації, що почалася ще в XVI столітті. Згідно з цією теорією, глобалізація збігається з процесом модернізації, який включає розвиток міжнародних відносин, формування глобальної культури та глобальної свідомості [50, с. 175].

У XVI столітті почали виникати передумови для глобальних процесів, таких як зростання міжнародної торгівлі, зближення різних культур та поширення ідей. З часом ці процеси почали прискорюватись, що призвело до зростання глобальних взаємозв'язків і впливу.

Сьогодні ми спостерігаємо швидкий розвиток глобалізації, який виявляється у зростанні міжнародної торгівлі, інформаційних потоків, культурних обмінів та інших аспектів міжнародних відносин.

Отже, відповідно до теорії Гідденса, глобалізація є невід'ємною частиною процесу модернізації, який почався ще у минулі століття і продовжує активно розвиватись у сучасному світі.

На противагу зазначеним поглядам Ю. В. Яковець розглядає глобалізацію як феномен, який народився і почав швидко розвиватись у другій половині ХХ століття. Він підкреслює, що перетворення, які відбуваються в сучасному світі, свідчать про об'єктивно якісну природу глобалізації, а не про вже давно існуючу тенденцію [13, с. 25]. Згідно з цим підходом, глобалізація є результатом сучасних історичних процесів і відображає глибокі та значущі зміни в світі, такі як зростання міжнародної торгівлі, розвиток технологій зв'язку та інформації, інтеграція ринків та культурний обмін.

Отже, цей підхід акцентує на сучасності глобалізаційних процесів і їхній ролі у формуванні сучасного світу, відмінно від тих підходів, які вбачають початок глобалізації у більш ранніх історичних періодах.

Глобалізація також може бути розглянута як стратегічний напрям розвитку людства від його зародження до сучасності, є досить обґрунтованим. Цей підхід враховує той факт, що взаємозв'язки між різними частинами світу, хоча можуть бути різними за інтенсивністю та характером, існують протягом всієї історії людства.

Італійський дослідник Джованні Гоцінні, вказуючи на те, що «вся історія людства є історією глобалізації» [53, с. 27], звертає увагу на постійний процес взаємозв'язку, взаємодії та обміну між різними цивілізаціями, народами та культурами, який відбувається протягом всієї історії людства. Цей погляд відображає важливість розуміння глобальних процесів як невід'ємної частини розвитку цивілізації та взаємодії між різними групами людей.

Отже, розглядання глобалізації як стратегічного напрямку розвитку людства у всіх його історичних періодах дозволяє краще зрозуміти її вплив на сучасний світ та перспективи його майбутнього розвитку.

В контексті глобалізації відбувається переосмислення ролі та функцій національних держав та їх взаємодію з регіональними та міжнародними інституціями. Це відображається у змінах в структурі та характері міжнародних відносин. Національні держави все частіше вступають у взаємодію не лише одні з одним, а й у рамках різноманітних міжнародних організацій та об'єднань, таких як Організація Об'єднаних Націй (ООН), Європейський Союз (ЄС), Північноатлантичний договір (НАТО), Міжнародний валютний фонд (МВФ), Світова організація торгівлі (СОТ) та інші. Ці організації виконують важливі функції у забезпеченні співпраці між державами, розвитку міжнародного права, регулюванні економічних та політичних процесів, розв'язанні міжнародних конфліктів та здійсненні інших глобальних завдань.

У рамках глобалізації важливо також звернути увагу на зростаючу важливість регіональних інтеграційних процесів, таких як угоди про вільну торгівлю, спільні економічні та політичні блоки, які стають значущими гравцями на міжнародній арені. Таким чином, глобалізація створює нові умови для співпраці між державами та міжнародними інституціями, акцентуючи увагу на необхідності спільних зусиль для вирішення глобальних проблем і викликів.

Щодо питання завершення процесу глобалізації та вигляду глобалізованого світу, то воно є цікавим та відкритим для обговорення. В даному контексті варто звернути увагу на думку професора соціології М. Уотерса. Він розглядає можливі наслідки глобалізації, вказуючи на те, що «суспільство та культура вірогідно не будуть гармонійно інтегрованими, а скоріше тяжіють до високого рівня диференціації, багатополюсності та хаосу» [70, с. 185]. Ця думка підкреслює, що глобалізація призводить до стирання географічних кордонів соціальних і культурних систем, а населення все більше усвідомлює зникнення цих кордонів. Такий підхід відкриває можливість

розуміти глобалізацію як соціальний процес, що сприяє переходу до більш взаємопов'язаного та глобального світу.

Водночас, важливо розуміти, що цей підхід також може викликати обговорення і суперечності, оскільки не всі погоджуються з ідеєю про диференціацію, багатополюсність і хаос як необхідний наслідок глобалізації. Різноманітність думок та підходів до розуміння глобалізації свідчить про складність цього явища і потребує подальшого дослідження та обговорення.

У зв'язку з цим суттєвий внесок у дослідження процесів глобалізації здійснив З. Бауман. Його погляд на глобалізацію як на фрагментарний світовий порядок, в якому держави втрачають частину свого суверенітету та контролю над подіями, дійсно відображає складність та суперечливість цього процесу.

Відзначаючи зростання ролі транснаціональних корпорацій і їх вплив на світову економіку та політику, Бауман звертає увагу на те, що ці корпорації не обмежені географічними межами і можуть оперувати в будь-якому регіоні, де для них сприятливі умови. Це може призвести до ситуації, коли вони мають значний вплив на політичні рішення в різних країнах, але не несуть відповідальності за соціальні або екологічні наслідки своєї діяльності [4, с. 57].

Такий підхід дає можливість побачити глобалізацію як процес, що призводить до фрагментації світу та зміни ролі держав у ньому. Це відкриває можливість для подальших досліджень та обговорень про можливі шляхи адаптації до цих змін та забезпечення стабільності та розвитку в умовах глобальних трансформацій. Тому Бауман у науковий дискурс вводить поняття «глокалізація». Саме глокалізація відображає сутність процесу об'єднання глобальних та локальних аспектів у сучасному світі. Глобалізація, яка спричинена інтеграцією світового ринку та інформаційних технологій, породжує нові взаємозалежності та відносини між різними регіонами та країнами. З іншого боку, локалізація виражається у збереженні та зміцненні національної та культурної ідентичності, а також в розвитку місцевих господарських та соціокультурних систем. Ці два процеси не існують окремо один від одного, а взаємодоповнюються та є взаємозалежними. Глокалізація

створює різні умови для розвитку та існування населення різних країн і регіонів, роблячи їх учасниками світового процесу, але при цьому зберігаючи їхні унікальні культурні та соціальні особливості.

Таким чином, глобалізація та локалізація можна розглядати як дві сторони одного і того ж процесу, що формує нові умови існування та розвитку сучасного світу.

Деякі дослідники вважають, що глобалізація призводить до негативних наслідків для людства та національних держав. Розширення глобального ринку та вплив транснаціональних корпорацій можуть вести до зниження автономії держав у прийнятті відповідних політичних рішень, які були орієнтовані на захист інтересів їхніх громадян. Це може призвести до зростання нерівності, соціального напруження і втрати державного контролю над важливими аспектами розвитку економіки та суспільства [67, с. 143-162; 51, с. 11-54]. Такі явища, як втрата робочих місць у зв'язку з перенесенням виробництва за межі країни, дестабілізація фінансових ринків та економічні кризи, можуть бути причинами загрози для економічної та соціальної стабільності.

Автори монографії «Глобальні трансформації» Д. Гелд, Е. МакГрю, Д. Голдблатт і Дж. Перрарон, пропонують три основні підходи до розуміння глобалізації: гіперглобалістичний, скептичний і трансформаціоністичний.

Гіперглобалісти вважають, що глобалізація є якісно новою ерою в розвитку людства, що абсолютно підпорядковується функціонуванню планетарної мегасистеми, зокрема, світового ринку. Вони розуміють глобалізацію як загальний та всепроникаючий процес, що змінює усі сфери сучасного суспільного життя.

Скептики вважають, що глобалізація, навіть якщо вона відбувається, вважають її, переважно, міфом. Вони вважають, що багато процесів, які ми спостерігаємо в сучасному світі, є просто розгортанням давніх тенденцій, які вже існували, і не виключно новими явищами, що виникають з глобалізацією.

Трансформаціоністи вважають, що глобалізація дійсно призводить до якісних змін на глобальному рівні, але ці зміни мають глибоке історичне коріння

і не призводять до повного знищення національних держав або культур. Вони вважають, що глобалізація взаємодіє з регіоналізацією і може змінювати соціокультурні та економічні форми, але не обов'язково призводить до однаковості чи монокультурності [13, с. 24 – 33].

Отже, глобалізація дійсно є складним і багатограним явищем, яке не можна звести лише до економічних чи технічних аспектів. Вона є рукотворним процесом, що реалізує певні інтереси та має вплив на всі сфери життя людства. Важливо розуміти, що глобалізація не лише змінює економічні та політичні структури, а й впливає на культурні, соціальні, та екологічні аспекти життя суспільства. Одним із важливих аспектів глобалізації є процес локалізації, який включає в себе явища як інтеграції, так і дезінтеграції. Локалізація дозволяє розвивати та зберігати унікальні культурні та соціальні особливості різних регіонів та націй. В той же час, вона може призвести до дезінтеграції традиційних структур та способів життя через вплив глобальних тенденцій та норм. Глобалізація є процесом, який має різноманітні наслідки та може викликати різні реакції у різних частинах світу. Важливо розуміти цю складність та шукати збалансований підхід до розуміння та управління цим явищем.

В контексті з'ясування впливу глобалізаційних процесів на всі сфери життєдіяльності суспільства цікавим видається підхід, запропонований українським дослідником С. Пролеєвим. Він розглядає глобалізацію не лише як технічний або соціальний процес, але й як культурне та метафізичне явище. Згідно з цією концепцією, глобалізація є зустріччю людства з самим собою у формі універсальної всесвітньої людської спільноти. Вона сприяє самопізнанню людиною не лише індивідуально, але й колективно, розглядаючи людство як планетарне людство [31, с. 141]. Згідно з цією концепцією, виклик глобалізації полягає у тому, що це не просто зовнішній вплив на партикулярні або локальні цінності, але й у трансформації загальнолюдських цінностей та утворенні загальнопланетарних умов існування. Глобалізація в цьому контексті не просто створює нові взаємозв'язки між різними регіонами світу, але й сприяє

розвитку загальнолюдських цінностей і норм, які стають основою для формування всепланетарного співтовариства. Цей висновок добре відображає важливий аспект впливу глобалізації на сучасне суспільство. Глобалізація не лише змінює рух капіталів, людей і товарів, але також перетворює спосіб, яким індивіди та суспільство сприймають світ навколо себе та самі себе.

Розпад традиційних структур та принципів самоідентифікації може призвести до загострення пошуку особистої ідентичності і значення в умовах глобалізації. Люди можуть все більше зосереджуватися на своїй ідентичності як джерелі смислів у світі, що постійно змінюється [50, с. 27]. Це може призвести до переорієнтації на самоідентифікацію, замість орієнтації на діяльності. Деструктуризація та делегітимізація соціальних інституцій також може підірвати стабільність традиційних джерел смислу і спричинити пошук альтернативних джерел ідентичності та значення. Це може призвести до зміни способу, яким суспільство функціонує та організовується.

Ця характеристика добре ілюструє перехід від традиційних суспільств до глобалізованого світу і його вплив на ідентичність особи. У традиційних суспільствах ідентичність особи була чітко визначена соціальними ролями, міфологією і ідеологією. Суспільні норми і очікування чітко визначали, якими мали бути особистість та її роль у суспільстві. Однак у глобалізованому світі, як зазначає З. Бауман, умови життя стають більш нестабільними і ненадійними [4, с. 173]. Глобалізація приносить із собою економічні, соціальні та культурні зміни, що впливають на робочі місця, права та статус особистості. Люди стикаються з невизначеністю та ненадійністю щодо своєї роботи, економічного стану та майбутнього. Це може призвести до відчуття невпевненості та втрати безпеки щодо власного майна, самоідентифікації та місця у суспільстві.

Отже, глобалізація створює нові виклики для ідентичності особистості, внаслідок чого вона стає більш уразливою та ненадійною у порівнянні з ідентичністю в традиційних суспільствах.

У контексті глобалізації, коли культурні кордони стають менш видимими через зростання міграційних потоків та змішання різних культур, механізми

формування та підтримки ідентичності стають більш гнучкими і динамічними. Ідентичність більше не сприймається як статична та метафізична константа, але як незавершений процес або проект, який постійно переосмислюється та змінюється.

В епоху постіндустріалізму індивіди та групи втрачають впевненість у своїй ідентичності, оскільки процес глобалізації спричиняє постійні зміни та викликає неоднозначність у способах самоідентифікації. Це не означає постійного змінювання індивіда або групи, але натомість ставить під питання постійне переосмислення та визначення значущих аспектів ідентичності, таких як приналежність до певних спільнот або груп, а також визначення особистої ідентифікації.

2.2. Постглобалізація як реконструкція національної ідентичності

Початок ХХІ століття можна вважати постглобальним періодом через різноманітні та суперечливі події і процеси, що відбуваються. На фоні спадщини від глобалізації, яка призвела до створення таких міжнародних структур, як Всесвітній банк, Європейський Союз, Організація Об'єднаних Націй, НАТО, які продовжують існувати, виникає потреба в їхній модернізації, оскільки міжнародні відносини нині вимагають адаптації до нових реалій.

Масові міграції значно впливають на локальні економіки та геоелекономіку загалом, викликаючи не лише демографічні, але й економічні зміни в різних регіонах світу. Явища «відтоку» та «припливу мозків» також є важливими аспектами цього періоду, оскільки вони впливають на розподіл людських ресурсів та розвиток наукових та технологічних індустрій. Ці аспекти також мають суттєвий вплив на соціокультурні процеси, зокрема на акультурацію, тобто процес змішування та взаємного впливу культурних елементів між різними групами людей.

Початок ХХІ століття відзначається кризою ідентичності як в Європейському Союзі, так і в кожній окремій державі. Міграційні потоки та зростання культурного різноманіття призвели до переосмислення національної ідентичності, що є важливим аспектом для кожної європейської країни та її

громадян. Наприклад, інтенсифікація процесів визнання автономії регіонів, таких як Каталонія та Баски в Іспанії, а також суспільний спротив міграційним потокам у Німеччині та Франції, свідчать про загострення проблеми ідентичності та взаєморозуміння у країнах Європи. У цьому контексті постглобалізація може розглядатися як новий етап у розвитку глобалізаційних процесів. З одного боку, вона продовжує сприяти поширенню західних цінностей і стандартів життя. Однак, з іншого боку, постглобалізація акцентує увагу на механізмах відродження й утвердження національної самобутності, культурної індивідуальності та етнічної унікальності спільнот.

В даному контексті успадковані причини кризових наслідків глобалізації створюють нові умови реалізації постглобалізації як соціального проекту. Серед причин варто особливу увагу приділити наступним:

По-перше, «культ» економічної ефективності та дегуманізація суспільства. Тут мова йде про розуміння підкорення всіх аспектів життя економічним інтересам, що призводить до посилення експлуатації та нерівності, а також до знеособлення та втрати людських цінностей. По-друге, руйнування державного суверенітету та зниження ролі національних держав. Глобалізація може призвести до втрати державами своєї незалежності та суверенітету через підпорядкування міжнародним корпораціям та організаціям. По-третє, формування багатопольярного світу та повернення до цінностей національного суверенітету. Це означає створення більш рівних умов для різних країн та підтримку національних інтересів. По-четверте, переорієнтація системи освіти на трансляцію цінностей національної культури і виховання патріотизму. Це спрямовано на збереження національної ідентичності та виховання покоління, яке поважає та підтримує свою культуру та країну. По-п'яте, суспільний моніторинг Інтернет-ресурсів та розробка законодавства для блокування деструктивних сайтів: Це може допомогти у боротьбі з розповсюдженням негативних і деструктивних впливів, таких як пропаганда насильства, екстремізму чи кримінальної діяльності.

У кожній країні ці механізми можуть мати відмінності у залежності від політичних, культурних та інших особливостей. Однак, важливо забезпечити баланс між глобальними та національними інтересами, зберігаючи при цьому гідність та права кожної людини.

Отже, постглобалізація відрізняється від глобалізації, оскільки перша здійснює рух від периферії до центру, де центр має сприймати різноманітність та індивідуальність соціальних груп, спільнот, націй і т. д. Замість того, щоб центральні стандарти були покладені на периферію, постглобалізація сприяє визнанню різноманітності та унікальності кожного суб'єкта [66, с. 102].

Глобалізація сприймалась як загроза для національної держави та ідентичності через зростання впливу центру на периферію та поширення глобальних стандартів. Проте постглобалізація, навпаки, сприяє «вибуху» розвитку національної, релігійної, етнічної ідентичності, що в результаті призводить до формування нових видів соціальних практик та зростання багатополарності та багатосуб'єктності світового розвитку.

У такому контексті кожна країна, а саме її активна і пасивна частина, прагне зберегти й розвинути свою цивілізаційну ідентичність як результат усвідомлення своєрідності в економічній, політичній і духовно-культурній сферах. Це надає кожній країні суб'єктності у міжнародних процесах, сприяє збереженню державності, консолідації громадян та порозумінню між населенням і владою.

Отже, сучасний постглобальний етап соціокультурних відносин має технократичний характер, який часто нехтує гуманітарною та культурною складовою. Це може мати негативні соціальні наслідки, особливо в контексті масштабних міграційних процесів, які породжують геополітичні наслідки та створюють виклики для країн усього світу, включаючи загрози національній безпеці.

Зокрема, технократичний підхід може спричинити недооцінку важливості культурного розмаїття та індивідуальних потреб та цінностей різних соціокультурних груп. Це може призвести до конфліктів, непорозумінь та

загострення соціальних проблем, зокрема у контексті інтеграції мігрантів та міжкультурної взаємодії. Крім того, масштабні міграційні потоки можуть створити напругу у суспільствах, особливо коли не враховуються аспекти культурної адаптації та соціальної інтеграції. Це може породжувати геополітичні конфлікти, спричиняти напруженість у відносинах між країнами та підривати національну безпеку. Тому необхідно збалансувати технократичний підхід до управління соціокультурними процесами з урахуванням гуманітарних і культурних аспектів, а також розробити стратегії та політику, яка буде спрямована на мирне та гуманне вирішення соціальних та міграційних викликів.

РОЗДІЛ 3. УКРАЇНСЬКА НАЦІОНАЛЬНА ІДЕНТИЧНІСТЬ: ВИПРОБОВУВАННЯ МАСОВОЮ МІГРАЦІЄЮ

3.1. Проблеми ідентичності: глобальні перетворення та маргіналізація

Сучасний розвиток світу створює нові умови для формування національної ідентичності. Одним із визначальних факторів є мультикультуралізм, який у свою чергу, виступає породженням глобальних інформаційно-комунікативних потоків, масштабних міграційних процесів, зростанням населення Землі, модернізацією економіки та посиленням впливом транснаціональних корпорацій на національні держави. Тобто у сучасному світі мультикультурність є не лише реальністю, але й невід'ємною частиною розвитку сучасних націй. Різноманіття культур, мов, традицій та етнічних груп стає все більш помітним і впливовим явищем в сучасному глобалізованому світі. Відмова від мультикультурності стає не лише неможливою, але й нецільовою, оскільки вона відображає складність та різноманіття сучасного суспільства, де кожна особистість, етнос, нація має право на самобутність та самовираження.

Розповсюдження мультикультуралізму в інтелектуальних і політичних колах свідчить про розуміння важливості взаємодії, толерантності та співіснування різних культур. Підтримка мультикультурності сприяє розвитку гармонійних міжкультурних відносин і сприяє побудові більш інклюзивного та рівноправного суспільства.

Інтенсифікація міграційних потоків, розвиток технологій зв'язку та спілкування, а також розповсюдження англійської мови як мови міжнародного спілкування, з одного боку, сприяють зближенню різних культур та сприяють мультикультурному діалогу, а з іншого, надмірне вживання англійських слів призводить до знецінення і збіднення національної мови.

Отже, мультикультурність стала важливою характеристикою сучасного світу, і розуміння та підтримка цього явища стає важливим аспектом політики та суспільства в цілому.

В умовах глобалізації спостерігається збільшення перехресної взаємодії різних цивілізацій та культур, що часто призводить до еклектичного поєднання

стилів і смаків. Це може мати як позитивні, так і негативні наслідки для суспільства. З одного боку, культурне розмаїття може збагатити національну спільноту, розширити її горизонти, стимулювати творчість та інновації. Взаємодія різних культур може призвести до виникнення нових ідей, стилів та підходів до життя, що сприяє розвитку суспільства як цілісної системи. З іншого боку, еклектичне поєднання культур може призвести до втрати культурної самобутності та ідентичності. Це може викликати відчуття втрати ідентичності серед етнічних спільнот та загрожувати збереженню їхніх традицій, мови та культурних цінностей.

Таким чином, подальша глобалізація сучасного світу ставить перед суспільством важливі завдання збереження культурної самобутності та ідентичності, забезпечення міжкультурного взаєморозуміння та поваги до різноманітності. Розвиток стратегій і політики, спрямованих на збереження та підтримку культурної різноманітності, стає важливим завданням для сучасного суспільства [35, с. 23-72; 25, с. 34-47].

Суперечність глобальних цінностей з потребою зберегти свою самобутність є однією з ключових характеристик сучасного глобалізованого світу. Ця суперечність проявляється у зіткненні різних культурних ідентичностей. З одного боку ми маємо універсальні цінності, які прагнуть до інтеграції та гармонії, сприяючи утворенню спільного міжнародного простору, що ґрунтується на загальних цінностях толерантності, рівності, та солідарності. А з іншого боку, кожна культура має свою унікальну ідентичність, яку потрібно зберегти та захистити від гомогенізації та асиміляції, що може відбутися через глобалізаційний тиск.

Зіткнення «давоської культури» (міжнародної бізнес-культури), культури «мак-світу» з культурами національних та локальних спільнот призводить до виникнення різних дискурсів та підходів до розуміння та трактування національної ідентичності. Це також призводить до змін у соціальному ландшафті сучасного світу, включаючи роз'єднання, розмежування, дискримінацію та розбіжності.

Таким чином, глобалізація не лише сприяє інтеграції та гармонії, але також може підкреслювати розбіжності та конфлікти між різними культурними та цивілізаційними групами. Розуміння цієї суперечності і пошук шляхів її подолання стають важливим завданням для побудови стійкого та гармонійного світу.

Глобалізація, яка призводить до стиснення світу до меж однієї економічної, фінансової та торгівельної системи, дійсно відкриває нові можливості для спілкування та формування суспільства без кордонів. Проте разом з цим вона породжує нові види бар'єрів та дискримінації [55, с. 59]. Ці бар'єри породжують нові типи конфліктів, оскільки різні культурні групи можуть зіштовхуватися через різницю в цінностях, переконаннях та ідентичності. Це може відобразитись у різноманітних формах ксенофобії.

Отже, хоча глобалізація сприяє зближенню світу, вона також створює нові виклики, пов'язані з нерівномірністю та конфліктами, які потребують уваги та розв'язання на рівні як національних, так і міжнародних спільнот.

Глобалізація, з одного боку, сприяє збереженню і розвитку регіональних, національних відмінностей та різноманітності, що виявляється у зростанні локальної гетерогенізації. В реакції на глобальні виклики можна спостерігати різні форми локальної відповіді, такі як спротив, заперечення, співіснування та синтез. Спротив та заперечення виявляються у відмові від прийняття глобальних стандартів чи втручань, які суперечать місцевим цінностям та традиціям. Однак існують і інші форми реакції, такі як співіснування, коли місцеві спільноти взаємодіють з глобальними процесами, зберігаючи при цьому свою унікальність, або синтез, коли елементи глобального та місцевого об'єднуються в новій формі. З іншого боку, важливо розуміти, що реакція на глобалізацію може мати різні відтінки та форми в залежності від культурних, економічних та історичних умов. Процеси співіснування та синтезу можуть стати основою для взаєморозуміння та співпраці між різними культурами та націями в умовах глобалізації.

У глобалізованому світі кожна людина шукає свою ідентичність, а цей пошук може супроводжуватися як знаходженням спільної мови з іншими, так і неуспіхом у встановленні такої мови. Конфлікти між людьми, які ідентифікують себе з глобальним світом, і тими, хто відчуває себе членами локальної субкультури, може виникати через різницю в уявленнях про ідентичність та місце у світі.

Ідентичність представляє собою почуття приналежності до певної групи чи культури, водночас мультикультуралізм підкреслює розмаїття та різноманітність культурних ідентичностей. Конфлікт між ними може виникнути через різницю в уявленнях про природу ідентичності: чи вона повинна бути єдиною та непохитною, чи може вона включати в себе елементи різних культур. Політика мультикультурної ідентичності може стати відповіддю на ці конфлікти, пропонуючи толерантний підхід до всіх культурних меншин та заохочуючи взаєморозуміння та співіснування різних культур в глобальному світі.

Новий виток культурної диференціації, що спостерігається в сучасному світі, є природною реакцією на загрозу «вирівнювання» (уніфікації), що може виникати в умовах глобалізації та інтенсивних міжкультурних контактів. При цьому цей процес також пов'язаний з необхідністю переосмислення ідентичності як на індивідуальному, так і на національному рівнях у глобалізованому світі.

За наявності міцних міжкультурних контактів людина починає свідомо переживати свою ідентичність як результат взаємодії з різними культурними ареалами. Цей процес спонукає до нового визначення себе та своєї приналежності до національної спільноти, а також до встановлення подібностей і розбіжностей між культурами. Чим більше різноманітні контакти між культурами, тим ширший спектр ідентичностей може виникнути у людей.

Почуття ідентичності може стимулювати виникнення нових культурних відмінностей. Розмаїття культур у світі частково пояснюється не стільки їх

ізолюваністю, скільки зв'язками між ними, які сприяють взаємодії та обміну культурними впливами.

Важливим аспектом внеску різних культур у світову цивілізацію є їх творчий потенціал у взаємному діалозі. Нові форми та ідеї, які виникають у результаті цього діалогу, сприяють саморозвитку культур. Таким чином, культури постійно трансформуються, адаптуючись до нових умов, а глобалізація є важливим катализатором цього процесу.

Навіть традиційні культури включають у себе елементи, що запозичені з інших культур, оскільки вони активно взаємодіють із світовими течіями. Глобалізація створює нові умови для розвитку культур, сприяючи появі нових форм і виявам у культурному житті.

Страх перед втратою культурної ідентичності не обов'язково пов'язаний лише з вестернізацією, а саме з американізацією. Історично, культури завжди взаємодіяли між собою, запозичуючи та адаптуючи елементи одна від одної. Це було характерно для різних епох, включаючи античність і середні віки.

Страх перед зовнішніми впливами може призводити до ізоляції, як це сталося, наприклад, з Бірмою та Албанією у минулому. Проте це може призвести до культурної і наукової відсталості, як це було в цих країнах. Саме тому протистояти впливові вестернізації краще шляхом створення привабливого культурного оточення та відкритості до інших культур, а не ізоляцією чи запереченням. Наприклад, Франція зазнала певних негативних наслідків від спроби замкнутися на себе. Тому краще шукати способи привабливої взаємодії та обміну з іншими культурами, щоб зберегти і розвивати культурну ідентичність [25, с. 30].

Кожна національна культура має свої унікальні характеристики, які формують її культурний простір та сприйняття світу. Ці культурні доміанти складаються з різноманітних елементів, таких як природа, мова, традиції, фольклор, обряди, мистецтво та інші аспекти національної життєвої сфери. Ці елементи відображають «цілісність національного життя» і формують основу національних цінностей, символів та архетипів [25, с. 21]. Ці культурні

домінанти є важливими для збереження та розвитку національної ідентичності, а також для сприйняття і розуміння світу в рамках конкретної національної культурної традиції.

Національна культура виступає важливим засобом для організації та концептуалізації ідентичності в глобалізованому світі. Вона допомагає індивідам і національним спільнотам зберігати свою єдність, цілісність і відмінність у взаємодії з іншими культурами. Національна культура відіграє роль механізму взаємодії, що допомагає людям адаптуватися до свого середовища та усвідомлювати свою ідентичність. Таким чином, національна культура ідентифікується як серцевина ідентичності, а національно-культурне осереддя виступає як її основний стимул і підтримка. Це в культурі зосереджується національна енергія, яка може бути й невикористаною у практичних сферах історичної діяльності. Таким чином, збереження та розвиток національної культури є важливими завданнями для підтримки національної ідентичності.

Сфера духовного життя часто виступає як опір глобалізаційним тенденціям, оскільки національно-культурний менталітет і художньо-естетична діяльність можуть залишатися ключовими каналами для виявлення культурної ідентичності. Це дозволяє зберігати національну самосвідомість і сприйняття світу. Таким чином, розвиток міжкультурного спілкування і глобалізації не обов'язково призводить до деструкції національної культури, а може навіть сприяти її збереженню та розвитку.

Розрізняють три політико-філософські моделі організації етносфери – національну державу, мультикультурне суспільство та полікультурне (поліетнічне) суспільство. Кожна з концепцій має свої переваги та недоліки.

Мультикультуралізм, який більш властивий ліберальним концепціям, розглядає суспільство як сукупність індивідів, які мають право самовизначатися в культурній сфері. В цій моделі індивіди можуть вільно виражати свою культурну ідентичність без обмежень. Даний концепт хоч і виглядає привабливим, в абстрактному вигляді, його практична цінність ще

потребує детального обґрунтування. Деякі критики стверджують, що мультикультуралізм може призвести до фрагментації суспільства і втрати національної ідентичності.

Полікультурне (поліетнічне) суспільство, у свою чергу, ґрунтується на соціал-демократичних ідеях і припускає, що суспільство складається з різних етнічних громад, які мають колективні права і захищені від дискримінації. Цей концепт підкреслює значення різноманітності культурних груп і заохочує взаємодію між ними, забезпечуючи захист прав кожної групи.

Отже, вибір між цими моделями залежить від конкретного соціокультурного контексту та цінностей суспільства.

В даному контексті, політика мультикультуралізму має суттєві потенційні негативні наслідки. Вона підкреслює, що натуральне розмаїття культур може бути перетворене у роз'єднаний простір, де інтеграційні тенденції відсутні. Це означає, що замість того, щоб сприяти взаєморозумінню та взаємодії між культурами, політика мультикультуралізму може призвести до утворення віртуальних гетто культур, які існують поруч, але не взаємодіють між собою. Це також може призвести до втрати політичної спільності (ідентичності на основі громадянства), оскільки люди можуть ідентифікуватися, в першу чергу, зі своєю культурною групою, а не з державою чи загальними цінностями та ідеалами. Така ситуація може породжувати конфлікти та непорозуміння серед суспільства, а не сприяти його єднанню та гармонії.

Отже, політика мультикультуралізму, замість сприяти політичній активності і відчуттю громадянської відповідальності, може призвести до деполітизації суспільства. Замість того, щоб спонукати людей до розуміння своєї ролі у політичному житті країни, мультикультуралізм може спричинити почуття відсутності зв'язку з країною, її долею та місцем у світі.

Відтак, мультикультуралізм виступає як концепція, яка обговорюється та аналізується на етичному, філософському і культурологічному рівнях. Це відкриває широкий простір для дискусій та розуміння його різноманітних аспектів та наслідків для суспільства. З іншого боку, мультикультуралізм також

є конкретною політичною стратегією, яка реалізується у різних країнах. Це означає, що країни приймають певні політичні рішення та заходи для забезпечення та підтримки культурного різноманіття та міжкультурного діалогу у своєму суспільстві. Ці політичні стратегії можуть включати законодавчі акти, програми інтеграції, фінансову підтримку культурних ініціатив та багато іншого. Отже, мультикультуралізм функціонує як теоретична концепція, що обговорюється на різних рівнях наукових досліджень, а також як практична політична стратегія, яка реалізується у конкретних суспільствах з метою сприяння культурному різноманіттю та співіснуванню різних культурних груп.

Сучасна культурна глобалізація часто спричиняє певне «усереднення» культурних виразів та ментальності, що відображається у тенденції до нівелювання національних, мовних, релігійних та інших індивідуальних особливостей. У результаті може виникати типовий «громадянин світу», який ідентифікує себе як частину глобальної спільноти, а не прив'язаний до конкретної культурної традиції або менталітету.

Однак, важливо відзначити, що це «усереднення» не обов'язково означає втрату культурної різноманітності або розмаїття життєвих варіантів. Нові культурні форми, які виникають в умовах глобалізації, можуть не тільки зберігати, але й збагачувати традиційні культурні практики, надаючи їм нових форм і виразних можливостей.

Також важливо враховувати, що сучасні медіа, зокрема соціальні мережі та онлайн платформи, можуть виступати як засіб для збереження та популяризації національної ідентичності. Наприклад, за допомогою Інтернету можна поширювати власні традиції, мову та культурні цінності, що сприяє збереженню та популяризації культурного спадку серед молодого покоління. Такі ініціативи можуть включати переклад «мільних серіалів» на рідну мову, що сприяє збереженню мови та культурних традицій.

Наслідки глобалізації щодо впливу на національну культуру та національну ідентичність репрезентуються у двох протилежних тенденціях:

Перша – всесвітня вестернізація (американізація). Цей погляд передбачає, що глобалізація веде до поширення заходів, цінностей, ідеалів та культурних впливів Заходу, зокрема США. Це означає уніфікацію культурного побуту, стилю життя, споживчих звичок та впливу масової культури. Деякі критики вбачають у цьому процесі загрозу для розмаїття та унікальності культурних традицій та спадку різних народів.

Другий – тенденції до розмежування й конфронтації: Цей погляд вказує на те, що глобалізація також може викликати протиріччя та конфлікти між різними культурами, націями та релігіями. Замість уніфікації, вона може призвести до появи бар'єрів, конфліктів та розмежувань між культурними групами, які намагаються захистити свою ідентичність та культурний спадок від зовнішніх впливів.

Обидва ці погляди відображають складність та різноманітність впливу глобалізації на культурні процеси та ідентичність різних спільнот у світі. Вони відображають різні перспективи щодо того, як глобалізація впливає на культурний ландшафт та сприйняття культурного розмаїття.

3.2. Міграція та збереження національної ідентичності

Мобільність населення і міграційні процеси є важливою ознакою глобалізованого світу. Ці процеси включають такі основні аспекти як:

- еміграція – це процес виїзду людей з однієї країни для постійного проживання в іншій країні. Це може бути викликано різними причинами, такими як економічні можливості, політичні конфлікти, соціальні та культурні чинники, війна тощо;
- імміграція – це процес прибуття людей до нової країни для постійного проживання. Імміграція може бути реакцією на еміграційні тенденції або може бути зумовлена потребою в нових робочих силах, біженців або шукачів притулку;

- транзитна міграція – це процес переміщення людей через країни на шляху до їхнього кінцевого пункту призначення. Це може стосуватися біженців, транзитних працівників або туристів;

- рееміграція – це повернення емігрантів до їхньої країни походження. Це може статися з різних причин, таких як покращення економічних умов, політичні зміни, завершення військових дій, або ж особисті обставини.

Міграційні процеси впливають на економічний, соціальний, культурний та політичний ландшафт країн, які їх стосуються. Вони також створюють виклики та можливості для країн та громад, що приймають мігрантів, а також для тих, що емігрують [29, с. 341].

Міграція є невід’ємною складовою розвитку людського співтовариства і відіграє важливу роль у формуванні культурних, соціальних і політичних процесів. Ось деякі ключові аспекти, які підкреслюють важливість міграції:

- Культурний обмін. Міграція сприяє обміну культурними надбаннями між різними народами і етнічними групами. Цей процес сприяє різноманітності, розвитку та збагаченню культурних традицій.

- Економічний розвиток. Міграція може стимулювати економічний зріст, оскільки мігранти часто приносять із собою нові навички, ідеї та підходи до праці, що сприяє інноваціям та підвищенню продуктивності.

- Розвиток суспільства. Міграція може сприяти розвитку суспільства, сприяючи демографічному зростанню, змішуванню культурних та етнічних груп, а також розширенню соціального та культурного розмаїття.

- Політичні зміни. Міграція може мати великий вплив на політичні процеси, зокрема на політику міграції, громадянство та імміграційну політику країн.

Усі ці аспекти демонструють, що міграція є складним і багатограним явищем, яке впливає на всі сфери життя суспільства і може мати як позитивний, так і негативний вплив для країн та громад.

Великі масові міграційні потоки в історії сприяли розширенню територій країн, змішуванню культур та етнічних груп, інтеграції нових народів у склад національних спільнот.

Наприклад, в США, Канаді та Австралії міграція відіграла ключову роль у формуванні мультинаціональних, мультикультурних суспільств. Масові міграційні хвилі з різних частин світу призвели до того, що ці країни стали місцем спільного життя людей різних національностей та культур.

У Європі, після Першої світової війни та розпаду могутніх імперій, таких як Австро-Угорщина та Російська імперія, відбулися значні міграційні процеси. Ці події сприяли формуванню нових національних держав і сприяли розподілу етнічних груп на нових територіях. Україна також була місцем інтенсивної міграції в різні періоди своєї історії, що значно вплинуло на склад і культурний ландшафт країни. Отже, міграція відіграє важливу роль у формуванні сучасних націй і держав, сприяючи їхньому культурному, етнічному та економічному розвитку.

Друга світова війна також викликала значні міграційні процеси, які вплинули на демографічну структуру та етнічний склад різних країн. Після закінчення війни багато людей були депортовані або втекли зі своїх рідних земель через нацистську окупацію та репресії. Ці міграційні хвилі мали значний вплив на склад населення Європи та інших регіонів світу.

Переміщення осіб після Другої світової війни можна розглядати як форму масової міграції, оскільки вони призвели до значних змін у демографічній структурі багатьох країн. Пізніше, з придушенням революції в Угорщині в 1956 році та Празької весни в 1968 році, багато людей з цих країн також змушені були шукати притулку в інших країнах.

Ці міграційні процеси мали значний вплив на формування культурних та етнічних спільнот у країнах, куди прибували мігранти. Вони сприяли формуванню різноманітних міжнародних спільнот та взаємовпливу різних культурних та етнічних традицій.

Нині Україна у зв'язку з повномасштабним вторгненням росії переживає масштабну міграційну кризу, оскільки втратила майже третину свого населення.

З початком XXI ст. міграція стала однією з найбільш актуальних тем у світовій політиці та соціології. Масові міграційні потоки та їх різноманітність стали характерною ознакою сучасного світу.

Сучасні міграційні процеси відрізняються складністю та різноманітністю форм. Якщо раніше більшість мігрантів прямували до розвинених країн Заходу, то сьогодні спостерігається значний приріст міграційних потоків в регіональному контексті, такому як Південно-Східна Азія, Близький Схід, Африка та Латинська Америка. Зростання міграційних потоків також пов'язане з розпадом колишніх комуністичних держав, що призвело до відкриття нових територій для міграції та стимулювало регіональні міграційні рухи.

У сучасному світі міграція також набула нових форм, таких як міжнародний туризм, бізнесові подорожі, програми студентського обміну та інші. Ці форми міграції стають важливими елементами взаємодії між культурами та економічного розвитку.

Сучасні глобальні хвилі міграції пов'язані, здебільшого, з військовими діями на території країн, зокрема в Сирії. З 2011 року це одна з найбільших гуманітарних криз у сучасній історії, що призвела до масових міграційних потоків. Мільйони сирійців були вимушені залишити свої домівки через військові дії. Сирійська криза спровокувала велику хвилю мігрантів, які шукали безпеки та кращих умов для свого життя. Багато з них намагалися втекти в сусідні країни, такі як Туреччина, Ліван, Йорданія, а також шукали притулку в країнах Європи. Ця ситуація призвела до великої гуманітарної кризи та піднесення питань щодо міграційної політики та захисту біженців.

Міжнародні гуманітарні організації, уряди та неурядові організації активно діяли для надання допомоги та забезпечення основних потреб мігрантів і біженців з Сирії. Однак ця криза продовжується, і вона потребує комплексного підходу для вирішення проблеми та відновлення стабільності в регіоні.

Ситуація в Україні також визначається високим рівнем міграційних потоків, починаючи ще з 2014 року, що було пов'язано російською анексією Криму та військові дії на Донбасі змусили тисячі людей залишити свої домівки у пошуках безпеки та притулку. Та хвиля міграції характеризувалась тим, що більшість внутрішніх переміщень стосується жителів зони конфлікту на сході України, які шукали притулку в безпечних районах країни. Також багато українців звернулися за притулком в інших країнах, зокрема в Європі. А з лютого 2022 року 7 млн. українців виїхали у різні країни світу, шукаючи безпечного притулку. На сьогодні у багатьох людей немає куди повертатись, так як не тільки не існує їх домівок, а й міст де вони жили, наприклад, Авдіївка, Бахмут, Мар'їнка, Маріуполь, частина Харкова та багато інших населених пунктів.

Ця ситуація створила значні виклики для українського суспільства та уряду, що повинні забезпечити не лише безпеку та гуманітарну допомогу для внутрішньо переміщених осіб, але й інтеграцію та підтримку для тих, хто шукає притулок за кордоном.

Міжнародні гуманітарні організації та спільноти також залучені до надання допомоги та підтримки постраждалим внаслідок війни в Україні. Проте, вирішення цієї проблеми вимагає складних політичних та дипломатичних зусиль для забезпечення миру та стабільності в регіоні.

В кінці XX і на початку XXI століть міграція в основному має об'єктивні причини, що обумовлено переміщенням людей з найбільш і неблагополучних регіонів у розвинені країни Західної Європи. Міграція була обумовлена економічними труднощами, конфліктами, політичною нестабільністю та іншими соціальними проблемами на батьківщині. Багато мігрантів виїжджали з метою поліпшення свого економічного становища та отримання кращих можливостей для себе і своїх родин.

Уявлення про кращі умови життя в інших країнах, так званих «країн обітованих», часто стимулювали людей до міграції. Мігранти починали заробляти більше грошей, цим самим створюючи для себе можливості для

освіти, розвитку та стабільності в іншій країні і це приваблювало багатьох мігрантів.

Соціологічні та економічні дослідження підтверджують, що гроші є одним із важливих факторів, що впливають на рішення про міграцію. Чим більший розрив у рівнях життя між країною походження та країною призначення, тим більше стимулів до міграції для людей з менш розвинених регіонів.

Розвиток засобів масової інформації, таких як телебачення, інтернет, соціальні мережі, дозволили людям у найвіддаленіших куточках планети бути на зв'язку зі світом і дізнаватися про «західний спосіб життя». Це створило відчуття, ніби можна швидко та легко долучитися до кращого життя, якщо подолати територіальні перешкоди і переїхати до розвинених країн.

Проникнення культурних образів, стилів життя, матеріального благополуччя через засоби масової інформації може створити враження, що життя в розвинених країнах є більш привабливим і досяжним. Це може стимулювати міграційні процеси та сприяти формуванню ілюзії про «краще життя» у розвинених країнах.

На думку українського соціолога М. Шульги, існує кілька причин, що зумовлюють міграцію з бідних країн до багатих:

- Соціокультурні причини. Міграція може бути спричинена послабленням культурної ідентичності, втратою територіальної прив'язаності особистості. Зростання глобалізації може сприяти цьому, роблячи світ більш можливим для пересування з одного місця до іншого.

- Комунікаційні причини. Глобальний характер інформації, особливо новин, а також миттєвий доступ до цієї інформації за допомогою Інтернету, мобільного зв'язку та інших засобів спілкування, може стимулювати бажання мігрувати, роблячи інформацію про інші країни більш доступною та привабливою.

- Соціально-психологічні причини. Індиферентність та зростання толерантності до інших культур, мов, релігій можуть також стимулювати міграцію. Це може бути пов'язано зі змінами в суспільному ставленні до

іноземців та бажанням досліджувати та вивчати різноманітні культури [44, с. 183].

Всі ці фактори можуть взаємодіяти і сприяти різноманітним формам міграції з бідних країн до багатих. Залучення менш розвинених країн до сучасних форм виробництва, яке сталося внаслідок глобалізації, може призвести до витіснення робочої сили з традиційних, переважно аграрних, сфер виробничої діяльності. Це може бути викликане автоматизацією процесів, перенесенням виробництва за межі країни або іншими факторами. В результаті цього велика частина населення може втратити робочі місця або змушена шукати нові можливості заробітку. Зміна виробничих моделей може також створити додаткові стимули для зміни місця проживання. Наприклад, люди можуть бути змушені переїжджати до міст або інших регіонів, де є більше можливостей для отримання роботи в нових секторах економіки, таких як послуги або промисловість. Такі тенденції спостерігаються в сучасному Китаї, де відбувається міграція населення всередині країни з сіл, містечок до розвинутих міст-мільйонників.

Масштабність переміщення населення з периферії до центру З. Бауман називає «реваншем кочівників» [4, с. 43]. Це вказує на те, що основні напрямки міграції спрямовані з менш розвинених регіонів у багаті країни. Подібні тенденції також призводять до деградації значення місцевості для особистості.

Феномен деградації значення місцевості ідентифікується з розгортанням глобалізаційних процесів, які призводять до послаблення важливості інститутів громадянства. Це може відбуватися через збільшену просторову мобільність особистості, коли люди відчують меншу прив'язаність до конкретного місця проживання і переселяються з одного місця на інше з більшою легкістю. Цьому сприяв розвиток транспортних засобів, що зробив просторову мобільність доступнішою для більшого числа людей. Покращення транспортних засобів, таких як автомобілі, літаки, потяги тощо, зробило подорожі швидшими, комфортнішими і економічно доступними для більшої кількості людей.

Крім того, ліберальне імміграційне законодавство деяких розвинених країн також сприяло зростанню міграційних потоків. Це створило можливість для іммігрантів легально в'їхати і працювати у цих країнах, що дало їм можливість поліпшити свої життєві умови.

Прогресуюче старіння населення у більшості західних країн також стимулювало запит на молоду, перспективну робочу силу. Це відбувається через те, що у зв'язку з постарінням населення зменшується кількість працездатного населення, що призводить до потреби у нових робочих ресурсах. Іммігранти зазвичай можуть заповнити цю прогалину на ринку праці, особливо в секторах, де потрібна некваліфікована праця, і часто пропонуються за менші заробітні плати, ніж місцеві працівники.

Традиційний «ксенофобський» підхід до міграції часто акцентує увагу на негативних аспектах міграції для заможних країн-реципієнтів. Деякі з цих наслідків включають:

- Витіснення місцевої робочої сили. Конкуренція мігрантів з місцевим населенням на ринку праці. В даному аспекті мігранти погоджуються на низку оплати праці і цим самим місцеве населення залишається без заробітку.

- Перевантаження системи соціального забезпечення. Великий приплив іммігрантів, як правило, створює додаткове навантаження на систему соціального забезпечення, таку як система медичного обслуговування, допомога безробітним та соціальні доплати. Це може призвести до фінансових труднощів для держави, яка має забезпечити ці послуги.

- Напруженість у системі державних фінансів. Збільшення витрат на медичне обслуговування, освіту та інші соціальні послуги для іммігрантів може призвести до збільшення державного боргу та напруження державних фінансів.

Важливо враховувати, що це лише один погляд на ситуацію, існують і інші думки щодо впливу міграції на заможні країни.

Міграційні процеси мають ще й цілу низку переваг у розвинутих країнах: по-перше, заповнення вакансій на ринку праці. Іммігранти можуть заповнювати робочі місця, на які місцеве населення не має достатньої зацікавленості або

кваліфікації. Це може бути особливо важливо в секторах з низькими заробітними платами або фахівцями, які вимагають спеціалізованих навичок. По-друге, пом'якшення проблем вікового складу населення. За рахунок припливу молодого і працездатної робочої сили іммігранти можуть допомогти в збалансуванні демографічної структури в розвинених країнах, де спостерігається старіння населення і зменшення робочої сили. Наприклад, в таких країнах як: Австрія, Німеччина, Італія, Люксембург, Греція, Швеція, Чехія, США, Канада та ін. Так, населення Іспанії за рахунок мігрантів на початку XXI ст. зросло з 39 млн. до 45 млн. осіб [33, с. 3]. По-третє, економічний внесок. Іммігранти можуть створювати нові підприємства, споживати товари та послуги, а також сплачувати податки. Це може сприяти економічному зростанню і розвитку ринків у розвинених країнах.

Доволі продуктивною концепцією міграції є транснаціональна. Вона відображає складний та багатогранний характер сучасних міграційних процесів. Основні риси цієї концепції полягають в тому, що мігранти не обмежуються просто перетинанням кордонів і поселенням у новій країні, а зберігають активні соціальні, культурні, економічні та політичні зв'язки з країною походження. Основні аспекти цієї концепції можуть бути такі:

Сімейні зв'язки. Мігранти можуть підтримувати тісні зв'язки зі своїми родинними та родичами у країні походження, надсилаючи гроші, надаючи допомогу в навчанні чи медичному забезпеченні, а також забезпечуючи можливість для родичів відвідувати їх у новій країні.

Економічні зв'язки: Мігранти можуть інвестувати в бізнес або нерухомість у країні походження, надсилаючи гроші на розвиток місцевої економіки або підтримку родини.

Соціальні та культурні зв'язки. Мігранти можуть підтримувати свою культурну ідентичність, утримуючи зв'язок з співвітчизниками через релігійні обряди, святкування свят або участь у спільнотах з країни походження.

Політичні зв'язки. Мігранти можуть брати участь у політичному житті своєї країни походження через участь у виборах, підтримку політичних партій або громадських об'єднань [7, с. 160].

Ця концепція підкреслює складність взаємозв'язків між міграцією та розвитком країн-донорів і країн-реципієнтів, а також важливість розуміння цих зв'язків для ефективного управління міграційними процесами. Отже, трансмігранти – це особливий тип мігрантів, які живуть в декількох містах або країнах одночасно та мають активні зв'язки з кожним з них. Вони створюють нові форми взаємодії та взаємозалежності, що перетинають географічні, культурні та політичні кордони. Вони є важливими учасниками глобальних міграційних процесів, які впливають на соціальні, культурні, економічні та політичні аспекти життя в різних частинах світу.

У зв'язку з цим, Т. Файст виокремлює три типи транснаціональних соціальних просторів, які виникають внаслідок міграції: транснаціональні родинні групи, транснаціональні регіони і транснаціональні співтовариства. Кожен з цих типів має свої характеристики та способи підтримки соціальних і символічних зв'язків між індивідами.

Транснаціональні родинні групи. Цей тип простору характеризується взаємним обміном (співробітництвом) як соціальною нормою. Основною характеристикою є підтримка соціальної норми рівноцінності (паритету), наприклад, через грошові перекази між родичами, особливо тими, хто працює за кордоном.

Транснаціональні регіони. Вони характеризуються соціальним обміном у вигляді взаємних обов'язків та очікувань, які базуються на минулому досвіді. Цей тип простору використовує внутрішні переваги, такі як мова та соціальні зв'язки, для забезпечення підтримки та інтеграції мігрантів.

Транснаціональні співтовариства: Вони характеризуються солідарністю, яка базується на спільних ідеях, переконаннях та оцінках. Цей тип співтовариств підтримується колективними уявленнями, такими як релігія, національність, етнічність, які формують колективну ідентичність [56, с. 8].

Враховуючи ці різновиди транснаціональних соціальних просторів, можна краще розуміти різноманітні форми та прояви міграційних процесів у сучасному світі.

Масштаби міграції сучасного світу виходять за межі реальних можливостей контролювати її з боку країн, які приймають мігрантів. Сучасна хвиля міграції перевантажує існуючі системи міграційного контролю та управління міграцією, що створює складнощі для країн-реципієнтів у вирішенні соціальних, економічних і політичних викликів, пов'язаних з масовою міграцією. Також набуває нового виміру проблема співіснування корінного населення з новоутвореною національною меншістю. Вона виникає з різниці в культурних, соціальних і етнічних ідентичностях між групами людей. Ключовими аспектами цієї проблеми є: криза культурної ідентичності в країнах-донорів мігрантів. Це може створювати конфліктні ситуації та сприяти виїзду населення. Наступною причиною є культурні роздвоєння. Мігранти, які зберігають зв'язок із своєю культурою походження, можуть зазнавати культурних роздвоєнь у новій країні, що може призводити до конфліктів ідентичності та протиріч. Ще однією тенденцією міграції є маргіналізація та фундаменталізм. Мігрантські громади, які часто є маргінальними у країнах реципієнтах, можуть стати схильними до спрощених фундаменталістських ідей, особливо якщо вони відчуються відторгнутими або неприйнятими в новому суспільстві. Також наслідком міграції може бути блокування процесів інтеграції. Процеси інтеграції можуть бути ускладнені або заблоковані через культурні, мовні, економічні та інші бар'єри, що створюють перешкоди для взаєморозуміння та співіснування між різними групами. Необхідно звернути увагу й на таку тенденцію як опозиція та конфлікти. Частина мігрантів може виявити опозицію до суспільства, яке їх приймає, особливо якщо вони почуються відторгнутими або до них несправедливе ставлення. Це може призвести до конфліктів і напруженості між різними групами населення.

Загалом, це доволі складна проблема співіснування корінного населення з новоутвореною національною меншістю, що вимагає комплексного підходу та вирішення на рівні культурних, соціальних, економічних і політичних аспектів.

ВИСНОВКИ

Поняття «ідентичність» має різні значення у гуманітарних науках і у філософії. У філософській традиції ідентичність може розглядатися як внутрішня сутність, що визначає суб'єкт «Я», або як соціальний конструкт, що складається з соціальних відносин та ролей. У постмодернізмі спостерігається відмова від сталих та раціоналістичних уявлень про ідентичність, а замість цього пропонується розглядати її як щось динамічне і змінне.

У сучасному світі, який характеризується швидкими змінами та конфліктними ситуаціями, ідентичність стає все більш непостійною і вразливою. У такому контексті постмодернізм висловлює сумнів у самому понятті «ідентичності», вважаючи його міфічним та ілюзорним. Різні підходи до розуміння ідентичності відображають різноманітність поглядів на це поняття у філософії та у гуманітарних науках, а також враховують змінність і нестабільність сучасного світу.

У зв'язку з цим, поняття «ідентичність» є вкрай складним та багатограним, оскільки воно відображає внутрішню сутність особистості, її відносини з оточуючим світом, а також взаємодію з суспільством та культурою. Ідентичність – це відносно стійкі, тотожні самі собі цілісності індивіда і груп, які формуються, закріплюються або трансформуються під час соціальної взаємодії. Ідентичності можуть приймати різні форми. Деякі ідентичності виникають в результаті нових соціокультурних процесів, тоді як інші можуть зникати під їх впливом. Індивідуальні та колективні ідентичності є процесом, який постійно змінюється, оскільки вони конструюються та перетворюються разом із суспільством.

Національна ідентичність є комплексним явищем, яке синтезує об'єктивні та суб'єктивні аспекти, а також відображає специфіку кожної конкретної національної спільноти. Поняття «національна ідентичність» передбачає вияв колективного створеного образу власної національної спільноти, характер

якого багато в чому залежить від об'єктивних передумов та практики функціонування цієї спільноти, таких як економічна ситуація, політична стабільність, зовнішні загрози та інше. У той же час на колективне творення образу власної національної спільноти впливають поширені в її середовищі ціннісні уявлення, міфи і стереотипи, зокрема ті, що стосуються контрастності між «нами» і «ними», «своїми» і «чужими».

Національна ідентичність володіє великою інтеграційною силою серед інших форм колективної ідентичності. Вона визначає, як індивід вписується в конкретну національну спільноту та ідентифікує себе як її член. Інші типи колективної ідентичності, такі як класова, родова, расова чи релігійна, можуть існувати окремо від національної ідентичності або поєднуватися з нею.

Сутність національної ідентичності полягає в тому, що вона не лише відображає спільність культурних, історичних та політичних характеристик певної нації, але і відтворюється та підтримується в суспільстві через різноманітні інституційні механізми, такі як мова, освіта, символіка, політика тощо.

Глобалізація створює нові виклики для формування ідентичності особистості, внаслідок чого вона стає більш уразливою та ненадійною у порівнянні з ідентичністю в традиційних суспільствах.

У контексті глобалізації, коли культурні кордони стають менш видимими через зростання міграційних потоків та змішання різних культур, механізми формування та підтримки ідентичності стають більш гнучкими і динамічними. Ідентичність більше не сприймається як статична та метафізична константа, а характеризується як незавершений процес або проект, який постійно переосмислюється та змінюється.

Постглобалізація відрізняється від глобалізації, оскільки перша здійснює рух від периферії до центру, де центр має сприймати різноманітність та індивідуальність соціальних груп, спільнот, націй і т. д. Замість того, щоб стандарти центру були покладені на периферію, постглобалізація сприяє визнанню різноманітності та унікальності кожного суб'єкта

Міграційні процеси суттєвим чином впливають на формування культурних та етнічних спільнот у країнах, куди прибували мігранти.

З початком XXI ст. міграція стала однією з найбільш актуальних тем у світовій політиці та соціології. Масові міграційні потоки та їх різноманітність стали характерною ознакою сучасного світу. Сучасні міграційні процеси відрізняються складністю та різноманітністю форм.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андерсон Б. Уявлені спільноти. Міркування щодо походження й поширення націоналізму / Пер. В. Морозов. – К.: Критика, 2001.
2. Астаф'єв А.О. Національна ідентичність у сучасному світі // Українська політична нація: генеза, стан, перспективи / За ред. В. С. Крисаченка. – К.: НІСД, 2004. – С. 225-230.
3. Балуюшок В. Г. Сутність етнічного й етнічні ніші (в контексті сучасних міжетнічних стосунків) // Практична філософія. – 2007. - № 3. – С. 153-162.
4. Бауман З. Глобалізація. Наслідки для людини і суспільства / Пер. з англ. І. Андрущенко; за наук. ред. М. Винницького. – К.: Вид. дім "Києво-Могилянська академія", 2008.
5. Бистрицький Є., Зимовець Р., Пролєєв С. Комунікація і культура в глобальному світі. – К.: Дух і Літера, 2020. 416 с.
6. Бойко О. Д. Ментальність (менталітет) // Політичний енциклопедичний словник / Упорядник В. П. Горбатенко; За ред.. Ю. С. Шемчушенка, В. Д. Бабкіна, В. П. Горбатенка. – 2-е вид., доп. і перероб. – К.: Генеза, 2004. – С. 334-335.
7. Брюбейкер Роджерз. Переобрамлений націоналізм. Статус нації та національне питання у новій Європі / Переклад з англійської Олександра Рябова. – Львів: Кальварія, 2006.
8. Гантінгтон Семюел П. Протистояння цивілізацій та зміна світового порядку / Переклад з англ. Наталії Климчук. – Львів: Кальварія, 2006.
9. Гелнер Е. Нації та націоналізм. Націоналізм : Пер. з англ.. - К.: Таксон, 2003.
10. Гнатенко П., Павленко В. Ідентичність: філософський та психологічний аналіз. - К.: Наукова думка, 1999.
11. Гнатюк О. Прощання з імперією: Українські дискусії про ідентичність. – К.: Критика, 2005.

- 12.Голд Д., МакГрю Е., Голдблатт Д., Перрарон Дж. Глобальні трансформації. Політика, економіка, культура. Пер. з англ.. Переднє слово Ю. Павленка. – К.: Фенікс, 2003.
- 13.Грицак Я. Подолати минуле: глобальна історія України. – К.: Портал. 2022. 408 с.
- 14.Дзьобань, О. П., & Мануйлов, Є. М. (2016). Сучасне суспільство як суспільство з деформованою відповідальністю (за працею З.Баумана «Індивідуалізоване суспільство»). *"Вісник НЮУ імені Ярослава Мудрого". Серія: Філософія, філософія права, політологія, соціологія, 4(31), 14–26.*
<https://doi.org/10.21564/2075-7190.31.101649>
- 15.Дзюба І. М. Україна у пошуках нової ідентичності: Ст., виступи, інтерв'ю, памфлети / Вступ. слово М. В. Поповича. – К.: Україна, 2006.
- 16.Дуглас М. Самознищення Європи: імміграція, ідентичність, іслам / пер. з англ. Тарас Тимо. – К: Наш Формат, 2024. – 368 с.
- 17.Забужко О., Філософія української ідеї та європейський контекст: франківський період.- К.: Факт, 2006.
- 18.Касьянов Г. Теорії нації і націоналізму: Монографія. – К.: Либідь, 1999
- 19.Козловець М. А. Історична пам'ять як чинник формування національної ідентичності українців // Мультиверсум. Філософський альманах: Зб. наук. праць / Гол. ред. В. В. Лях. – Вип. 65. – К.: Академічний Центр "Аналітика", 2007. – С. 61-82.
- 20.Козловець М.А. Глобалізація як чинник деструкції ідентичності // Практична філософія. – 2007. – № 3. – С. 210-218.
- 21.Козловець М.А. Феномен національної ідентичності: виклики глобалізації: Монографія. – Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2009. – 558 с.
- 22.Краєва О. А. Подолання кризи ідентичності в підлітковому віці : монографія / О. А. Краєва. – Харків: Видавництво Іванченка І.С., 2018. – 218 с.

- 23.Кресіна І. Українська національна свідомість і сучасні політичні процеси. Етнополітичний аналіз. – К., 1998. – С. 83-89.
- 24.Людина і культура в умовах глобалізації // Збірник наукових статей. – К.: ПАРАПАН, 2003.
- 25.Лях В.В. Свобода і пошук нових форм ідентичності в добу глобалізації // Мультиверсум. Філософський альманах: Зб. наук. праць / Гол. ред. В. В. Лях. – Вип. 57. – К.: Український центр духовної культури, 2006. – С. 3-19.
- 26.Макінтайр Л. Постправа. Пер.з англ. Роксоляна Свято. К.: Видавництво «ArtHuss», 2021. 208 с.
- 27.Нагорна Л. Національна ідентичність в Україні / НАНУ. Ін-тут політичних і етнонац. досліджень. – К., 2002.
- 28.Політологічний енциклопедичний словник / Упорядник В. Горбатенко; За ред. Ю. Шемшученка, В. Бабкіна, В. Горбатенка. – 2-е вид., доп. і перероб. – К.: Генеза, 2004
- 29.Пономаренко О. В. Плинна сучасність і проблема масової культури у філософії З. Баумана / О. В. Пономаренко // Історія та філософія освіти в незалежній Україні: здобутки і стратегії : зб. тез Всеукр. наук.-практ. конф. з міжнар. участю, Київ, 20 трав. 2020 р. / Нац. акад. пед. наук України [та ін.]; [редкол.: С. О. Сисоєва (голов. ред.) та ін.]. – Біла Церква: Авторитет, 2020. – С. 169–172.
- 30.Пролеєв С. Глобалізація і всепланетне людство // Практична філософія. – 2001. – № 2. – С. 138-141.
- 31.Рубан А.О. Проблема національного характеру в контексті історико-філософського аналізу // Мультиверсум. Філософський альманах: Зб. наук. праць / Гол. ред. В. В. Лях. – Вип. 36. - К.: Український центр духовної культури, 2003. – с. 88-100
- 32.Сірук М. Іспанський інтерес в Україні: бесіда з Надзвичайним і Повноважним послом Іспанії в Україні Луїсом Хілем Каталіною // День. – 2007. – 15 листопада. – С. 3.

- 33.Сміт Е. Національна ідентичність. – К: Основи, 1994.
- 34.Толстих В.І. Глобалізація в соціокультурному вимірі // Практична філософія. – 2001. – № 2. – С. 23-72.
- 35.Філософський енциклопедичний словник. Довідкове видання / Під ред. В. Шинкарука. – К.: "Абрис", 2002.
- 36.Фромм Е. Втеча від свободи / Еріх Фромм; перекл. з англ. М.Яковлева. – Харків: Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2019. – 288 с.
- 37.Фукуяма Ф. Витоки політичного порядку. Від прадавніх часів до Французької революції. Пер з англ. Роман Корнута. 2-ге вид. К.: Наш формат, 2019. 576 с.
- 38.Фукуяма Ф. Ідентичність: потреба в гідності й політика скривдженості. Пер с англ. К.: Наш Формат, 2020. 256 с.
- 39.Черниш Н., Ровенчак О. Варіації на тему ідентичності для соціокультурного оркестру // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. – 2007. – № 1. – С. 33-49.
- 40.Шевченко О. Національна ідентичність у становленні Я-образу особистості. Автореф. Дис... канд. психолог. наук. – К., 2005.
- 41.Шульга М. Міграція як форма розширення ареалу життя особистості // Соціальний ареал життя особистості. – К.: Інститут соціології НАН України, 2005. – С. 181-195.
- 42.Bauman Zygmunt. Liquid Modernity. Designs and Patents Act 1988.
- 43.Bauman Z. The Individualized Society. Wiley.2013. 290 p.
- 44.Berger Peter L., Luckmann Thomas. The Social Construction of Reality. - United States: Anchor Books. 1966. 240 p.
- 45.Cooley C.H. On Self and Social Organization. Taylor&Francis. 2017. 657 p.
- 46.Ericson E. H. The problem of ego identity / E. H. Ericson, M. R. Stein et al. (eds.) // Identity and anxiety: Survival of the person in mass society. – Glencoe: The Free Press, 1960. – 189 p
- 47.Erikson E. H. Identity, Youth, and Crisis / E. H. Erikson. – New York: W. W. Norton and Co., 1968. – P. 226–341.

48. Castels M. Die Macht der Identität, Teil 2 der Trilogie das Informationszeitalter. – Opladen: Leske + Budrich, 2003.
49. Gastells M. The Power of Identity // The Information Age: Economy, Society and Culture. – V. 2. – Madlen-Oxford-Carlton, 2004.
50. Giddens A. Modernity and Self-Identity. Self and Society in the Late Modern Age / Anthony Giddens. – Stanford University Press, 1991.
51. Giddens A. The consequences of modernity. – Cambridge, 1990.
52. Gozzini Giovanni. Globalizzazione.- 2007. Giunti Editore S. P. A. Milano.
53. Greenfeld L. Nationalism: Five Roads of Modernity. – Cambridge MA: Harvard University Press, 1992. – P. 34-36.
54. Huntington Samuel P. Who Are We?: The Challenges to America's National Identity. - New York. 2005. 229p.
55. Faist Th. Transnationalization in International Migration: Implications for the Study of Citizenship and Culture // Working Papers-Institute for intercultural and international Studies. 1999. Vol. 8. P. 8
56. Flynn Jeffrey. Habermas on Human Rights: Law, Morality, and Intercultural Dialogue. // Social Theory and Practice. Vol. 29, No. 3 (July 2003), pp. 431-457.
57. Heller, A. and Feher. F. The Postmodern Political Condition Cambridge: Polity Press, 1988. – P. 146-149.
58. Hroch M. How Much Does Nation Formation Depends on Nationalism // East European Politics and Societies. – 1990. – Vol. 4. – N 1. – P. 101-115.
59. Jürgen Osterhammel, Niels P. Petersson. Geschichte der Globalisierung. Dimensionen. Prozesse. Epochen. Verlag C.H.Beck oHG, München, 2003.
60. Lesaar H.R. Semper Idem? The Relationship of European and National Identities // [http: www.euintegration.net](http://www.euintegration.net)
61. Merton, Robert K. Social Theory and Social Structure. New York: The Free Press. 1968. 698 p.

62. Popper, K. Das Geist-Gehirn-Problem – eine versuchsweise Lösung, Aufklärung und Kritik. 2012. Jahrg. 19, No. 4, 7–12. (Translated into German by Hans-Joachim Niemann).
63. Robertson, R. Globalization / R. Robertson. – London: Sage, 1992
64. Robinson W. I., Harris J. Toward a Global Ruling Class? Globalization and the Transnational Capitalist Class // Science and Society. – 2000. – Vol. 64. - № 1. – P.11-54.
65. Rudenko S., Levcheniuk Ye., Nelipa D., Turenko V. Migration processes as attributive characteristics of post-globalization // Interdisciplinary Studies of Complex Systems No. 22 (2023) 99–107.
66. Sardar S. A Carden of Identities: Multiple Selves and Other Futures // Journal of Future Studies. – November, 2005, Vol. 10, N. 2. – P. 13-20.
67. Shulman S. Challenging the Civic / Ethnic and West / East Dichotomies in the Study of Nationalism // Comparative Political Studies. – 2002. – Vol. 35. – N 5. – P. 559.
68. Sklair L. Competing Conceptions of Globalization // Journal of WorldSystems Research. – 1999. – Vol. 5. – № 2. – P.143-162.
69. Waters, M. Globalization / M. Waters. – London: Routledge, 1995.